ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LXIII

series ***ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA***

Fondator
ION BERCIU

Editor
GABRIEL TIBERIU RUSTOIU

Colegiul editorial:
Acad. CONSTANTIN C. PETOLESCU – Academia Română
RADU ARDEVAN – Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
DAN BĂCUEȚ-CRIȘAN – Muzeul Județean de Istorie și Artă, Zalău
RADU BĂJENARU – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
NIKOLAUS BOROFFKA – Deutsches Archäologisches Institut, Berlin
VASILE IARMULSCHI – Freie Universität Berlin, Institut für Prähistorische Archäologie
FLORIAN MATEI-POPESCU – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
SORIN NEMETI – Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
CHRISTOPHER F. E. PARE – Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz
ZENO KARL PINTER – Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu
CRISTIAN IOAN POPA – Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia
IOAN CAROL OPRIȘ – Universitatea București
EMANOIL PRIPON – Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău
AUREL RUSTOIU – Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
CRISTIAN SCHUSTER – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
ANGELA SIMALCSIK – Academia Română, Centrul de Cercetări Antropologice și Biomedicale „Olga Necrasov”, Iași
VOLKER WOLLMANN – Obrigheim

Colegiul de redacţie:
RADU OTA – redactor-șef
SIDONIA PETRONELA OLEA – secretar de redacţie
GEORGE VALENTIN BOUNEGRU – secretar de redacţie
ADINA BOGDAN – membru
CRISTINEL FÂNTÂNEANU– membru
ILIE LASCU – membru
CRISTIAN TITUS FLORESCU – membru
ANCA TIMOFAN – membru

Adresa de corespondenţă:
MUZEUL NAŢIONAL AL UNIRII ALBA IULIA
510010 ALBA IULIA
Str. Mihai Viteazul, 12-14
Tel. 0258/813300

Mailing address:
MUZEUL NAŢIONAL AL UNIRII ALBA IULIA
RO – 510010 ALBA IULIA
12-14, Mihai Viteazul St.
Tel. (+40) (258) 813300

redactie@revista-apulum.ro

© 2026 MUZEUL NAŢIONAL AL UNIRII ALBA IULIA
ISSN – 1013-428X
ISSN – 2247 – 8701
ISSN-L – 2247 – 8701

A C T A M V S E I A P V L E N S I S

APVLVM

LXIII

series ***ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA***

ALBA IULIA

MMXXVI

Tehnoredactare: RADU OTA
Traducerea şi verificarea textelor în limba engleză: ADINA BOGDAN
Autorii își asumă întreaga răspundere pentru conținutul studiilor
Materialele nepublicate nu se restituie autorilor

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

STUDII ȘI ARTICOLE – *STUDIES AND ARTICLES*

ARHEOLOGIE & ANTROPOLOGIE

ARCHAEOLOGY & ANTHROPOLOGY

COLIN P. QUINN, HORIA ION CIUGUDEAN, Archaeological Investigations and Radiocarbon Dating of the Multiperiod Settlement at *Stremț – Fabrica de Alcool*
Investigații arheologice și datarea radiocarbon a așezării pluristratificate de la Stremț – Fabrica de Alcool…….. 1

CAROL KACSÓ, Descoperiri de metale din epoca bronzului în Depresiunea Baia Mare (II)
Bronze Age Metal Discoveries in Baia Mare Depression (II)……. 21

GABRIEL BĂLAN, RALUCA BURLACU-TIMOFTE, AURELIAN RUSU, Săpături arheologice preventive din anul 2016 în situl de la Micești – *Cigașe* (Mun. Alba Iulia)
Rescue Archaeological Excavations in 2016 at the Micești – Cigașe Site (Alba Iulia Municipality) 61

AUREL RUSTOIU, ANDREEA DRĂGAN, MARINA MUSTEAȚĂ, ADRIAN CĂTĂLIN CĂSĂLEAN, BOGDAN LĂPUȘAN, FLORIAN BOIȘTEANU, Templele pierdute ale cetății dacice de la Căpâlna
The Lost Temples of the Dacian Fortress at Căpâlna…….. 89

IVAN ILIĆ, ANDREA MARIANI, The Ancient Sling
Praștia antică..... 115

DAN ANGHEL, OVIDIU-MAXIM OARGĂ, Olarii romani de la Apulum în prima jumătate a sec. al II-lea p.Chr. (partea I)
Roman Potters From Apulum in the First Half of the Second Century AD (Part I) ……. 139

GABRIEL ANDREICA, IOANA MĂRINCEAN, A Selection of Roman Ceramic Building Material Discovered in the Central Area of Potaissa
O selecție a materialului ceramic roman de construcție

descoperit în zona centrală a Potaissei..... 189
MARIAM SLIMOUN, Les archers palmyréniens: de Palmyre à l`armée romaine
Arcașii palmireni: din Palmyra în armata romană 213
GABRIEL CUSTUREA, GABRIEL MIRCEA TALMAȚCHI, Monede bizantine descoperite în împrejurimile sitului arheologic de la Tropaeum Traiani (Adamclisi, jud. Constanța)
Byzantine Coins Discovered in the Surroundings of the Archaeological Site of Tropaeum Traiani (Adamclisi, Constanța County)..... 255
ANCA MATIȘ, Un mormânt de incinerație din secolele VIII-IX descoperit la Alba Iulia
A Cremation Burial Dating to the 8th–9th Centuries Discovered at Alba Iulia…… 269
AUREL DRAGOTĂ, MONICA-ELENA POPESCU, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, VALENTIN DELEANU, Funerary Ceramics of the Čierna Type From the Necropolis of Alba Iulia – Stația de Salvare
Ceramica funerară de tip Čierna din necropola de la Alba Iulia – Stația de Salvare…… 291
AUREL DRAGOTĂ, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, MONICA-ELENA POPESCU, ALEXANDRU-OCTAV IONESCU, Luxury and Cult Objects of Byzantine Origin in Tenth-Century Funerary Contexts at Alba Iulia
Obiecte de lux și de cult de origine bizantină în contexte funerare din sec. al X-lea la Alba Iulia 303
ERGUN LAFLI, Two Silver Book Covers with Biblical Scenes From North-Western Cappadocia (Central Turkey)
Două coperte de carte din argint cu scene biblice din nord-vestul Cappadociei (Turcia centrală)..... 327

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAŢII

RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

SORIN ȘERBAN, RADU-ANDREI SEBENI, VALENTIN DELEANU, Restaurarea ceramicii dacice descoperită în context ritualic în cercetarea arheologică preventivă de la Alba Iulia – str. Cigaș, nr. 63
Restoration of Dacian Ceramics Discovered in a Ritual

Context During Preventive Archaeological Excavations at Alba Iulia, 63 Cigaș Street ……. 335

VARIA

MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Despre colecții și colecționari (II). De la colecționarea numismatică la intermedierea transnațională a antichităților provenite din România. Talentatul „Dom' Profesor de la Cluj".
About Collections and Collectors (II). From Numismatic Collecting to the Transnational Brokerage of Antiquites from Romania. The Talented "Dom' Profesor From Cluj" ……..…. 347

RECENZII ŞI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Bordi Zsigmond Lóránd, *Repertoriul arheologic al județului Covasna*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2024, 630 de pagini..... 393
GEORGE BOUNEGRU, Ana Cristina Hamat, *Podoabe feminine din Dacia Romană. Cu privire specială la Dacia Superior*, Editura Cetatea de Scaun, 2024, 302 pagini, 63 de planșe color..... 401
RADU OTA, Silviu Ene, *Plastica de teracotă din Dacia (secolele II-III p.Chr.),* editura Cetatea de Scaun, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Târgoviște, 2025, 412 pagini, o hartă și 145 de figuri..... 407

CRONICA PUBLICAȚIILOR

THE CHRONICLE OF THE PUBLICATIONS

GEORGE BOUNEGRU, Cronica publicațiilor membrilor Secției Arheologie, apărute în anul 2025..... 411
SIDONIA PETRONELA OLEA, Cronica publicațiilor membrilor compartimentelor Restaurare Ceramică – Metal – Textile și Restaurare Piatră din cadrul Centrului Național de Conservare – Restaurare Carte Veche Alba Iulia, apărute în anul 2025..... 419

Lista autorilor…….....421

DESCOPERIRI DE METALE DIN EPOCA BRONZULUI ÎN DEPRESIUNEA BAIA MARE (II)

Carol KACSÓ
Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Baia Mare

Cuvinte-cheie: Depresiunea Baia Mare, depozit de bronzuri, piesă izolată de bronz, tezaur de aur, piesă izolată de aur, descoperire de bronz incertă sau controversată
Key words: Baia Mare Depression, bronze deposit, isolated bronze object, gold hoard, isolated gold object, uncertain or controversial bronze discovery

Noi descoperiri de bronzuri în Depresiunea Baia Mare

a. Brățară de bronz închisă, decorată pe fața exterioară a barei cu nervuri oblice, paralele, patina verde deschis, parțial căzută, descoperită în satul Săsar, în anul 2024, de către A.-M. B.[1].

b. În ziua de 6 martie 2026, Alexandru Ioan Văsuț și Ioan Vălean au descoperit cu detectorul de metale la nord de localitatea Curtuiușu Mare (com. Valea Chioarului), în punctul *Sub Dealul Curtuiușului (Sub Dealul Curmăturii)*, la mică adâncime în pământ, un depozit de bronzuri format dintr-un număr relativ mare de piese, care s-au aflat într-un vas de lut, din care au fost recuperate mai multe fragmente. Depozitului îi aparțin un celt miniatural, fragmente de celt și seceri cu buton, brățări decorate cu crestături, două inele de tâmplă din sârmă de bronz torsionată, un alt inel din sârmă subțire de bronz, o faleră, un ciot de turnare, o mică turtă, fragmente de turte și altele[2].

În ziua de 28 aprilie 2026, un colectiv de la Muzeul de Istorie și Arheologie Baia Mare, împreună cu membrii Asociației Detecție Nord au efectuat o săpătură de control la locul descoperirii. Cu acest prilej au fost identificate alte fragmente ceramice, mici bucăți de bronz și resturi de cărbune[3].

Resursele de minerale neferoase din Depresiunea Baia Mare

În cadrul monografiei *Repertoriul arheologic al județului Maramureș*, am acordat o atenție deosebită și analizei resurselor de minerale neferoase din

[1] Piesa a fost prezentată în expoziția „Vestigii arheologice preistorice descoperite prin teledetecție", deschisă la Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș din Baia Mare în data de 30 decembrie 2025.
[2] Informații amabile de la Vlad Călin Sarmași și Lucian Alexa Onea. Primul dintre aceștia mi-a precizat că locul de descoperire este cunoscut în localitate sub mai multe denumiri, dintre care am menționat pe cele deja amintite în legătură cu depozitul (vezi *infra* nota 3).
[3] Sarmași 2026; Pop 2026.

această zonă a țării, nominalizând resursele și prezentând un istoric al cercetărilor care le-au scos la lumină[4].

În articolul de față reiau, pe baza celor publicate de M. Borcoș și colaboratorii săi[5], doar datele referitoare la mineralele care au fost puse în evidență în bazinul mineralogic Baia Mare. Discut, de asemenea, pe scurt, informațiile cu privire la posibila prezență a staniului la Baia Mare, și descriu rezumativ cele afirmate într-un studiu relativ recent publicat deja în legătură cu eventualitatea exploatării minereurilor neferoase din Depresiunea Baia Mare în epoca bronzului.

Baia Mare[6] 1. Wilhelm (Pb, Zn, Au, Ag; hidrotermal; miocen). 2. Carpaţii Orientali; Munţii Gutâi. 3. Pb, Zn, Au, Ag; Mn, Sb, As, V, Ti. 4. Pirită, pirotină, mispichel, sfalerit, calcopirită, tetraedrit, galenă, cuarţ, adular, calcit, rodocrozit, sulfosăruri, stibină, aur şi argint nativ, marcasită.

Baia Mare. 1. Săsar (Au, Ag±Pb, Zn; hidrotermal; miocen). 2. Carpaţii Orientali; Munţii Gutâi. 3. Au, Ag±Pb, Zn; Cu, As, Sb, NI, V, Ti±Se, Te, Tl. 4. Succesiunea mineralo-genetică începe cu o secvenţă slab metalizată: cuarţ gri, alb lăptos, adular, ±pirită, sfalerit, calcopirită, galenă, aur (a); urmează cuarţ gri, alb lăptos, adular, rodocrozit, ±pirită, sfalerit, calcopirită, galenă (b); succesiunea se încheie cu cuarţ violaceu±adular, rodocrozit, siderit, calcit, minerale argiloase, proustit, pirargirit, tetraedrit, jamesonit, argentit, aur şi argint nativ, stibină + pirită, marcasită (c); acest zăcământ furnizează frumoase eşantioane de calcită neagră, gri, roz, marcasită şi semseyit lamelar pe calcită.

Baia Mare. 1. Borzaş (pirită auriferă; hidrotermal; miocen). 2. Carpaţii Orientali; Munţii Gutâi. 3. Au, Ag; Zn, Pb. 4. Pirită, aur, sfalerit, calcopirită, galenă, mispichel, marcasită, melnicovit, cuarţ, adular şi carbonaţi secundari.

Baia Mare. 1. Valea Roşie (Au, Ag±Pb, Zn, Cu; hidrotermal; miocen). Similar cu zăcământul Săsar, cu diferenţa că sulfurile sunt mai bine reprezentate în partea inferioară a zăcământului.

Baia Mare. 1. Dealul Crucii (Au, Ag, Pb, Zn; hidrotermal; miocen). 2. Carpaţii Orientali; Munţii Gutâi. 3. Au, Ag, Pb, Zn±Cu. 4. Pirită, pirotină, calcopirită, sfalerit, mispichel, galenă, tetraedrit, jamesonit, bournonit, stefanit, plumosit, pirargirit, füllöpit, argentit, stibină, marcasită, aur, argint, cuarţ, calcit, minerale argiloase.

---

[4] Kacsó 2015.

[5] Borcoș *et alii* (eds.) 1984.

[6] Cifrele desemnează: 1. Denumire, constituenţi principali±secundari, tip genetic, vârstă. 2. Localizare geografică. 3. Compoziţia chimică: elemente principale, secundare, urme de elemente. 4. Compoziţia mineralogică, parageneze minerale (faze de mineralizare), caracter zonal.

Baia Mare. 1. Herja (Pb, Zn, Au, Ag; hidrotermal; miocen). 2. Carpaţii Orientali; Munţii Gutâi. 3. Pb, Zn±Cu, Au, Ag; Cd, As, Sb, Bi, Ga, In, W, Tl, Sn, +Se, Te, Co, Ni. 4. Sfalerit, pirită, pirotină, mispichel (a); sfalerit, calcopirită, galenă, stibină, sulfosăruri comune, berthierit, semseyit, fizelit, cronstedtit. Zăcământul a constituit o bogată sursă de eşantioane minerale: unele spectaculoase cu stibină, pirotină-sfalerit, pirotină-siderit, pirotină-galenă argintiferă, sfere de calcită albă, neagră sau combinată; pseudomorfoze de marcasită după pirotină; eşantioane cu cristale de cuarţ şi sfalerit, ametist cu pirită şi molibdenit, gips bicolor (alb şi negru), rozete de semseyit.

Baia Sprie. 1. Baia Sprie (Pb, Zn, Cu, Au, Ag; hidrotermal; miocen). 2. Carpaţii Orientali; Munţii Gutâi. 3. Pb, Zn, Cu, Au, Ag; As, Cd, Sb, Bi, Ga, Tl, Mn, Ti, Cr, Co, Ni, W, V±Se, Te. 4. Asocierile: pirită-calcopirită-clorit-wolframit-scheelit (a); pirită-calcopirită-cuarţ-dolomit; pirită-sfalerit-galenă-cuarţ (b); pirită-calcopirită-sfalerit-galenă-cuarţ, diaforit (c) indică o variaţie verticală primară a mineralizării cu un caracter predominant cupru la adâncime şi cu un caracter polimetalic-aurifer în partea mediană şi superioară a zăcământului. Apar în cantităţi variabile hematit, magnetit, pirotină, tetraedrit, stibină şi freieslebenit. Filonul principal – cea mai importantă concentrare conţine mai mult de 70 de minerale. Există eşantioane interesante şi spectaculoase cu stibină, stibină asociată cu baritină, wolframit, gips, bournonit etc.

Baia Sprie. 1. Baia Sprie Est (Pb, Zn, Cu±Au, Ag; hidrotermal; miocen). Similar cu mineralizaţia polimetalică auriferă de la zăcământul anterior.

Baia Sprie. 1. Şuior (Au, Ag, Pb, Zn; hidrotermal; miocen). 2. Carpaţii Orientali; Munţii Gutâi. 3. Au, Ag, Pb, Zn±Cu; As, Sb, Cd, Ga. 4. Pirită, wurtzit, sfalerit, mispichel, calcopirită, tetraedrit, galenă, boulangerit, marcasită, aur, argint, cuarţ, calcit, rodocrozit.

Băiţa. 1. Limpedea (Pb, Zn, Cu±Au, Ag; hidrotermal, miocen). Similar cu mineralizaţiile polimetalice aurifere ale zăcământului de aur anterior.

Băiţa. 1. Tyuzosa (Pb, Zn, Cu±Ag; hidrotermal, miocen). 2. Carpaţii Orientali; Munţii Igniş. 3. Pb, Zn, Cu±Au, Ag; Cd, As, Sb, Ti, V, Ni, Co. 4. Pirită, calcopirită, sfalerit, galenă±sulfosăruri, cuarţ, calcită, minerale argiloase.

Băiţa. 1. Băiţa (Pb, Zn, Au, Ag; hidrotermal; miocen). Similar cu mineralizaţiile polimetalice aur ale zăcământului de aur Nistru.

Cavnic. 1. Cavnic-Bolduţ (Pb, Zn, Cu±Au, Ag; hidrotermal; miocen). 2. Carpaţii Orientali; Munţii Gutâi. 3. Pb, Zn, Cu±Au, Ag; Cd, As, Sb, Bi, In, Ti, Mn, Ga, Tl, Sn±Ge, Se, Te. 4. Produsele formate în trei etape succesive de mineralizare: hematit, goethit, magnetit, pirită, calcopirită, cuarţ etc. (a); pirită, galenă, sfalerit, calcopirită, tetraedrit, sulfosăruri, cuarţ, minerale argiloase (b);

predominant rodocrozit; este asociată cu sulfuri comune +cuarţ, calcit, gips (c). Acumulările de aur nativ apar local în partea superioară a zăcământului. Eşantioane excepţionale: cristale de gips, cristale de cuarţ, cristale de rodocrozit, sfalerit transparent etc.

Cavnic. 1. Cavnic-Roata (Pb, Zn±Cu, Au, Ag; hidrotermal; miocen). 2. Carpaţii Orientali; Munţii Gutâi. 3. Pb, Zn, Cu, Au, Ag; Cd, As, Sb, Mn, Ga, In, Sn±Se, Te. 4. Pirită, galenă, sfalerit, calcopirită, ±stibină, calcit realgar, tetraedrit, auripigment sau cinabru.

Cicârlău. 1. Cicârlău (Pb, Zn±Au, Ag; hidrotermal; miocen). Similar zăcământului Ilba Handal.

Ilba. 1. Valea Băii Nord (Pb, Zn±Au; hidrotermal; miocen). 2. Carpaţii Orientali; Munţii Igniş. 3. Zn, Pb±Cu, Au, Ag; As, Cd, Mn, Co. 4. Pirită variabil asociată cu sfalerit, galenă, calcopirită, mispichel, marcasită, covelină, calcozină, bornit, melnicovit şi limonit; cuarţ, calcit, siderit, sericit, clorit şi adular.

Ilba. 1. Valea Colbului (Pb, Zn, Cu±Au, Ag; hidrotermal; miocen). 2. Carpaţii Orientali; Munţii Igniş. 3. Pb, Zn, Cu±Au, Ag; As, Cd, Bi, Co, Mn, Sb, Ga±Se, Te, Tl, V, Ti, Sn, In. 4. Hematit, pirotină, pirită, calcopirită, clorit, cuarţ, sericit (a); local urmează o secvenţă de cupru: pirită, calcopirită (b); în final predomină o secvenţă plumb-zinc: mispichel, sfalerit, galenă, calcopirită, pirită, cuarţ.

Ilba. 1. Ilba Handal (Pb, Zn, Cu±Au, Ag; hidrotermal; miocen). 2. Carpaţii Orientali; Munţii Igniş. 3. Pb, Zn, Cu±Au, Ag; As, Cd, Mn, Co, Bi, Sb, Ga±Te, Se, Tl, In, Ni. 4. Succesiunea începe cu hematit, pirită, pirotină, ±sfalerit, calcopirită, cuarţ (a) şi se termină cu o secvenţă preponderent polimetalică: sfalerit, wurtzit, calcopirită, tetraedrit, galenă, pirită, bournonit, clorit, cuarţ, adular, sericit (b).

Nistru. 1. Nistru (Pb, Zn, Cu±Au, Ag; hidrotermal; miocen). 2. Carpaţii Orientali; Munţii Igniş. 3. Pb, Zn, Cu±Au, Ag; As, Cd, Mn, Sb, Bi, Ga, Ti, C±Se, Tl, Te, Sn, In, Ge. 4. Mineralizaţie de plumb-zinc: hematit, magnetit, pirită, mispichel, calcopirită, sfalerit, wurtzit, galenă, tetraedrit, pirargirit, marcasită, adular, sericit, clorit, cuarţ, caolin, baritină, calcit (a); mineralizaţie cupriferă cu dezvoltare locală în anumite filoane: pirită, calcopirită±sfalerit, galenă în asociaţie cu cuarţ, clorit±adular (b); mineralizaţie polimetalică auriferă ce conţine cantităţi de sulfosăruri±telururi şi vivianit (c); către sfârşitul succesiunii sunt depozitate cantităţi de calcit±cuarţ (d) şi sulfuri comune secundare; reprezentative sunt marcasitele columnar stalactitice şi stalagmitice, precum şi cele curbate în formă de pipă.

*

M. Roska a fost primul cercetător care a susținut că printre resursele de minereuri neferoase ale Depresiunii Baia Mare se număra și staniul. El vorbea de prezența acestui mineral, alături de aur, argint, plumb, cupru și arsen, în împrejurimile localităţilor Baia Mare, Baia Sprie, Ferneziu, Băiţa şi Cavnic, și era de părere că acestea au devenit factori importanţi de cultură (materială) aproximativ de la mijlocul mileniului III a.Chr., când apar şi în această regiune primele unelte şi podoabe de cupru, precum și primele podoabe de aur[7].

Într-o lucrare în care analiza clopotele și cristelnițele de bronz medievale din Transilvania, E. Benkő concluziona că din minereul aurifer și argintifer extras din împrejurimile localității Baia Mare se obțineau, ca produse secundare, cantități foarte mari de plumb, precum și, în proporție mai mică, staniu[8]. Afirmația sa se baza pe datele consemnate în inventarele minelor și monetăriei de la Baia Mare din anii 1553 și 1556, publicate într-un studiu apărut în 1964[9]. Aici nu se discuta sursa staniului menționat, care nu era precizată nici în inventare, unde erau consemnate doar cantitatea și locurile sale de păstrare, și anume curtea și clădirea Cămării din Baia Mare.

Într-un articol în care prezenta câteva observații cu privire la proveniența staniului folosit în epoca bronzului din Transilvania, I. Emődi menționa mai multe localități în care se exploata staniul în epoca medievală, posibil, după părerea sa, și în epoca bronzului, printre acestea fiind enumerată și Baia Mare[10]. Aserțiunea sa se sprijinea pe de o parte pe informațiile furnizate de E. Benkő, pe de altă parte pe datele dintr-un document de la 1684, unde se consemna transportul de la Baia Mare la Gherla de turte de staniu și nisip aluvionar aurifer[11].

Chiar dacă despre existența staniului (cositorului negru) la Baia Mare se vorbește și în alte studii de istorie medievală[12], exploatarea sa în împrejurimile acestei localități în evul mediu este exclusă, întrucât de aici lipsesc nu numai minereurile de staniu, dar, cu mici excepții, și mineralele care conțin acest element[13]. Firește, această constatare este valabilă și pentru perioadele istorice mai vechi, inclusiv pentru epoca bronzului.

---

[7] Roska 1939, p. 2.
[8] Benkő 2002, p. 36.
[9] Prodan, Goldenberg 1964, p. 119, 129, 141.
[10] Emődi 2007, p. 109.
[11] Vámszer (red. șef) 1997, p. 1084. În document, obiectele transportate sunt denumite *on*, respectiv *pisklocz*. Este posibil ca acesta din urmă să fi fost extras la Baia Mare, din râul Săsar. Pentru spălarea aurului la Baia Mare, vezi Nichitean, Jianu 2004, p. 96; Nat, Ene 2008, Tabel 1.
[12] Vezi Pap 1975, p. 244; Pap 1976, p. 366; László 2011, Tabel 1. Este de subliniat că istoricul S. Goldenberg, care este citat și de Fr. Pap, nu a menționat Baia Mare ca furnizoare de staniu; a afirmat însă că „*materia primă, cositorul şi plumbul, se importau de obicei – mai ales cositorul – din Viena, Cracovia, Cehia*", vezi Goldenberg 1958, p. 83.
[13] Vezi Rădulescu, Dimitrescu 1966; Borcoș *et alii* (eds.) 1984; Marias 2005.

*

Începurile mineritului în bazinul minier Baia Mare au fost dezbătute în numeroase lucrări realizate atât de istorici, cât și de specialiști în științele naturii[14].

Problema a fost abordată și în studiul elaborat de către E. Pernicka, B. Nessel, M. Mehofer și E. Safta, apărut în 2016, în care au fost prezentate rezultatele analizei compoziției chimice și a raporturilor izotopilor de plumb pentru mai multe piese din Bronzul timpuriu și mijlociu de pe teritoriul României, inclusiv pentru bronzurile ce aparțin depozitului de la Apa[15].

S-a vorbit aici de cantitatea substanțială de cupru, care a fost produsă în Bronzul timpuriu dezvoltat, ce nu putea fi furnizată decât din zăcăminte mai mari, printre acestea fiind inclusă teoretic și regiunea minieră Baia Mare, deși s-a precizat că zăcământul de aici constă în principal dintr-un grup de plumb-zinc, acumulările locale de minereuri de cupru neputând fi, totuși, excluse[16]. Concluzia finală a autorilor a fost însă că regiunea Baia Mare este o sursă improbabilă de cupru pentru obiectele de bronz ale Bronzului timpuriu și mijlociu, deoarece mineralizația majoră este dominată de sulfuri de plumb și zinc cu aur și argint. Un exemplu tipic menționat este filonul principal de la Baia Sprie, cu o adâncime de peste 1000 m, care conținea mineralizare Au-Ag în partea sa superioară, sulfuri Pb-Zn în partea inferioară și mineralizare Cu la mare adâncime[17]. La constatarea că regiunea minieră Baia Mare nu a fost furnizoare de cupru în prima jumătate a mileniului II a.Chr., s-a ajuns avându-se în vedere și lipsa din zonă a urmelor de minerit și/sau topitorii preistorice[18].

Într-adevăr, numeroasele cercetări de arheologie minieră pe care le-am efectuat nu au scos la lumină astfel de urme, cele mai vechi pe care le-am putut depista datând din secolele de mijloc ale mileniului II p.Chr.[19]. Cu toate acestea, nu pot exclude cu totul posibilitatea ca o anumită formă a mineritului să fi fost practicată și în Depresiunea Baia Mare, eventual înspre sfârșitul mileniului II a.Chr., mai ales prin adunarea și topirea unor roci utile din aflorimente. Lipsesc în acest sens dovezile concrete, în mod ipotetic se poate însă corela această eventualitate cu fenomenul creșterii spectaculoase a depunerilor de metale în Bronzul târziu.

---

[14] Vezi Kacsó 2015, p. 118-122, unde sunt rezumate lucrările cu această tematică apărute până în 2015.
[15] Pernicka *et alii* 2016.
[16] Pernicka *et alii* 2016, p. 67.
[17] Pernicka *et alii* 2016, p. 68.
[18] Pernicka *et alii* 2016, p. 78.
[19] Pentru bazinul minier Baia Mare, vezi Kacsó *et alii* 2010; Kacsó *et alii* 2011; Kacsó *et alii* 2016.

Încadrarea tipologică, cronologică și culturală a descoperirilor de bronzuri din Depresiunea Baia Mare

Cele mai timpurii descoperiri de bronzuri din Depresiunea Baia Mare datează din Bronzul mijlociu. Acestei etape îi aparțin depozitul (depozitele?) de la Valea Chioarului (Gaura)[20], toporul cu disc de la Ilba și, eventual, toporul[21] de la Buteasa.

Piesele de bronz găsite la Valea Chioarului (Gaura) se numără, fără îndoială, printre cele mai importante artefacte ale epocii bronzului ieșite la iveală în Depresiunea Baia Mare. Apărute cândva în a doua jumătate a secolului XIX, ele au fost în atenția unui număr mare de cercetători. Totuși, persistă în continuare incertitudini cu privire la numărul de piese și compoziția descoperirilor de aici. Unul dintre motivele căruia i se datorează această situație este diferența între descrierile și ilustrațiile lui J. Hampel referitoare la aceste descoperiri și cele înregistrate în catalogul colecției Egger. În ceea ce privește pe acestea din urmă, n-aș exclude cu totul eventualitatea ca una sau chiar mai multe dintre piesele prezentate în catalog ca descoperite la Gaura să fi ieșit la iveală în realitate în alte localități, Gaura fiind menționată ca localitate de proveniență de cei care doreau să-și valorifice artefactele tocmai datorită faptului că era cunoscută ca furnizoare de valoroase antichități[22]. Mă refer în special la piesele nr. 69 și nr. 73, și anume la un topor neilustrat, imposibil de încadrat tipologic doar după descriere, și la un topor cu disc de tip B_2, acesta din urmă având puține corespondente în bazinul Tisei superioare[23]. Ambele le-am inclus în prima parte a prezentului studiu, în categoria descoperirilor izolate de bronz. La acestea din urmă se adaugă, eventual, și piesa nr. 71. Cele două apărătoare de braț consemnate în catalog sub nr. 142, în lipsa oricăror informații cu privire la condițiile apariției lor, ar trebui înregistrate la categoria descoperirilor incerte sau nesigure.

---

[20] Localitatea apare în literatura arheologică sub denumirile de Valea Chioarului, Gaura, Kővárgara, mai frecventă fiind utilizarea primelor două.

[21] În prima menționare a piesei în literatură (Hampel 1892, p. 72), ea este definită drept *véső* (l. maghiară). Inițial, am tradus acest termen drept daltă (vezi partea I a lucrării), cred însă că este mai potrivită folosirea denumirii de topor, așa cum apare și la M. Roska (1942, p. 50, nr. 216; *balta*).

[22] Falsificarea localităților de descoperire a unor artefacte era o procedură relativ frecventă, practicată mai ales de către comercianții de antichități. Vezi de exemplu cazul așa-numitului depozit de bronzuri Moigrad I, descoperit în realitate, conform cercetărilor lui P. Prohászka (2016), la Cehei-Pustă, jud. Sălaj. Există indicii că și tezarul de aur din epoca cuprului care a fost vândut ca descoperit tot la Moigrad, a ieșit la iveală de fapt în raza localității Tiszaszőlős (Ungaria), în anul 1839, vezi Makkay 1989; Oanța-Marghitu, Oanța-Marghitu 2013. Este de remarcat că ambele descoperiri au fost vehiculate de L. Mauthner, un cunoscut negustor de antichități de la Budapesta, care a activat înainte de Primul Război Mondial, dar și în perioada interbelică.

[23] Vezi Kobal' 2019.

Deosebirile dintre datele furnizate de cele două surse primare referitoare la descoperirile de la Valea Chioarului (Gaura)[24] ar fi explicabile și prin faptul că există o diferență de peste zece ani între anii lor de publicare, perioadă în care au putut avea loc schimbări în componența colecției Egger prin vânzarea/donarea unor piese și achiziționarea altora.

Piesele ce aparțin cu siguranță depozitului de la Valea Chioarului sunt cele descrise și, în parte, ilustrate de către J. Hampel, trei topoare cu disc și trei apărătoare de braț. Una dintre aceste piese, și anume un topor cu disc, apare menționată și în catalogul colecției Egger (piesa nr. 72).

Potrivit descrierii făcute de J. Hampel, unul dintre apărătoarele de braț de la Valea Chioarului (Gaura) avea secțiunea barei rotundă, iar două secțiunea rectangulară[25]. Topoarele se încadrează în tipurile A_2, respectiv B_1, în tipologia elaborată de I. Nestor[26]. După W. David[27] și T. Soroceanu[28], toporul de tip B_1 ar putea fi identic cu un exemplar înregistrat ca având localitatea de descoperire neprecizată, păstrat la Ashmolean-Museum Oxford și publicat de către A. Mozsolics în 1967[29].

Piesele depozitului de la Valea Chioarului (Gaura) au fost menționate/analizate în numeroase lucrări. Rezum în continuare o parte a studiilor referitoare la aceste piese[30], menționând că unele dintre ele au fost deja indicate ca suport bibliografic în prima parte a acestui articol[31].

Astfel, în lucrarea sa despre stadiul cercetării preistoriei din România, I. Nestor stabilea că topoarele cu disc bogat ornamentate au ieșit la iveală mai ales în Transilvania de Nord, el menționând, printre altele, depozitul de la Gaura[32]. D. Popescu, cu prilejul publicării depozitului de la Apa, amintea drept analogii pentru topoarele de aici piesele de la Someșeni și Valea Chioarului[33]. În lucrarea ce avea ca subiect topoarele de bronz din Transilvania, D. Berciu vorbea și de topoarele de la Valea Chioarului, dintre care două erau atribuite Seriei A, iar unul Seriei B[34]. Punând în circulație depozitul de la Ighiel, I. Berciu observa că în decorul topoarelor de aici, spre deosebire de exemplarele de la Someșeni,

[24] Hampel 1880, respectiv Catalogue Egger 1891.
[25] Hampel 1880, p. 39-40.
[26] Nestor 1938.
[27] David 2002, p. 421, NS 69, pl. 33, 1, p. 479; David 2003, p. 130, fig. 4, 3.
[28] Soroceanu 2012a, p. 56.
[29] Mozsolics 1967, p. 41, fig. 12. E. Kroeger-Michel (1983, p. 126) a remarcat, de asemenea, asemănarea dintre toporul aflat la Ashmolean-Museum și exemplarul din depozitul de la Gaura, considerând totuși că ele sunt piese diferite.
[30] Ordinea prezentării studiilor este cea a anilor în care acestea au fost publicate.
[31] Kacsó 2025, p. 69-70.
[32] Nestor 1933, nota 525k.
[33] Popescu 1941, p. 123, 125, nota 3.
[34] Berciu 1941, p. 27-28, 30.

Valea Chioarului, Apa etc., lipsește spirala[35]. D. Popescu, în cartea despre perioadele de început și de mijloc ale epocii bronzului din Transilvania, remarca că în depozitul de la Gaura se aflau trei topoare bogat decorate, dintre care două erau de tip A_2, iar unul de tip B_1, precum și trei apărătoare de braț[36]. În studiul cu privire la relațiile dintre Micene, Transilvania și Scandinavia, J. Werner considera că marile complexe cu arme decorate, ca cele de la Apa, Ighiel, Hajdúsámson, Gaura, sunt în relație unul cu celălalt și aparțin aceluiași interval de timp[37]. În lucrarea dedicată cronologiei epocii bronzului din Bazinul Carpatic, St. Foltiny amintea și ilustra din depozitul de la Gaura doar cele două topoare de tip A_2[38]. În studiul dedicat problematicii marii migrații egeene, A. Mozsolics vorbea de două orizonturi de depozite ale perioadei B III, dintre care cel timpuriu cuprindea, printre altele, descoperirile de la Apa, Barca, Kelebia, Gaura etc[39]. În cartea sa despre Bronzul timpuriu din vestul spațiului baltic și relațiile cu centrul și sud-estul Europei, R. Hachmann amintea de mai multe ori depozitul de la Gaura și remarca și el prezența în compoziția sa a topoarelor de tip A și B_1, dar și a apărătoarelor de braț identice cu cel de la Apa[40]. În studiul cu privire la cronologia depozitelor de tip Koszider, I. Bóna data depozitul de la Gaura, alături de cele de la Hajdúsámson și Apa, la sfârșitul Bronzului mijlociu, afirmând totodată că apărătoarele de braț apar pentru prima oară în depozitele de la Apa și Gaura, iar topoarele cu disc de tip Gaura se regăsesc doar în descoperirile din teritoriile estice ale Bazinului Carpatic[41]. Topoarele și apărătoarele de braț de la Gaura au fost citate și de E. Lomborg în lucrarea despre relațiile cu spațiul dunărean și cronologia Bronzului timpuriu nordic[42]. În alte două lucrări dedicate depozitelor de bronz transilvănene, respectiv topoarelor cu disc, D. Popescu a revenit la descoperirile de la Valea Chioarului (Gaura)[43], în ambele fiind menționată prezența aici a topoarelor de tip A_2 și B_1[44]. Autorul indica apartenența depozitului la Grupul III de depozite, alături de cele de la Rimavské Janovce, Săpânța, Turda etc., și susținea că apărătoarele de braț cu secțiunea rectangulară, ca cele de la Gaura, sunt mai vechi decât cele cu secțiunea rotundă[45]. În seria *Inventaria Archaeologica*, D. Popescu și M. Rusu

[35] Berciu 1942, p. 32-33.
[36] Popescu 1944, p. 111.
[37] Werner 1950, p. 300.
[38] Foltiny 1955, p. 71, pl. 46, 1; 49, 1.
[39] Mozsolics 1957, p. 137, nota 51.
[40] Hachmann 1957, p. 92, 133, 221, nr. 678 etc.
[41] Bóna 1958, p. 226, 238, nota 183.
[42] Lomborg 1960, p. 72.
[43] Popescu 1962, p. 434, 436-437, 441; Popescu 1963, p. 103-107, 109-111 etc.
[44] Autorul vorbea și de un topor de tip A_1 de la Gaura, fără a preciza contextul căruia i-a aparținut, vezi Popescu 1963, p. 92.
[45] Popescu 1963, p. 109.

au republicat cele două topoare de tip A_2 deja ilustrate din depozitul de la Valea Chioarului (Gaura) și au descris și celelalte patru piese, conform datelor din literatură; totodată au afirmat că depozitul a fost descoperit în 1879, fără a preciza sursa acestei informații[46]. A. Mozsolics prezenta depozitul de la Gaura ca fiind format din trei apărătoare de braț și trei topoare cu disc, două încadrate în tipul A; al treilea topor era descris, pe baza informațiilor lui J. Hampel, ca având un scurt tub de înmănușare, fiind diferit de toporul cu tub de înmănușare mai lung, menționat în catalogul colecției Egger ca provenit tot de la Gaura[47]. În cartea despre cronologia Bronzului mijlociu din Bazinul Carpatic, B. Hänsel a încadrat topoarele în variantele A 2 și B 1 a, iar apărătoarele de braț în categoria *Handschutzspirale mit Bügelspirale* (*apărător de braț cu spirală de prindere*), listându-le printre cele timpurii, alături de cele de la Apa, Kispalád, Păuliș și altele, caracteristica lor fiind lipsa butonului în centrul spiralei mari; despre piesele de acest fel de la Gaura și Satu Mare autorul susținea că prezintă o anumită asemănare cu brățările cu capetele spiralate[48]. În primul volum al monografiei dedicate topoarelor de bronz din România, A. Vulpe descria dintre topoarele de la Gaura numai exemplarele de tip A_2, amintea însă și toporul de tip B_1, considerând că asocierea lor vorbește de datarea mai recentă a depozitului în comparație cu majoritatea celor ce conțin topoare de tip A[49]. Apărătoarele de braț de la Valea Chioarului au fost repertoriate și de T. Bader într-un articol despre această categorie de bronzuri din bazinul carpato-dunărean, ele fiind încadrate în tipul Apa, alături de piesele de la Apa, Săpânța, Sarasău etc.[50] În cartea în care prelucra depozitele de bronzuri din România, M. Petrescu-Dîmbovița afirma că depozitul de la Valea Chioarului (Gaura) a fost „descoperit în condiții necunoscute în 1879", în compoziția sa aflându-se trei topoare cu disc decorate și trei brățări apărătoare, separat fiind menționate și două topoare din colecția Egger și un topor de la muzeul din Cluj[51]. În monografia în care a prelucrat topoarele cu disc din Bazinul Carpatic, E. Kroeger-Michel a menționat și ilustrat două dintre topoarele de la Valea Chioarului (Gaura) și a vorbit de stilul de decor Gaura care, alături de stilul Hajdúsámson, caracteriza Perioada A[52]. G. Schumacher-Matthäus amintea de la Valea Chioarului doar apărătorul de braț cu secțiunea rotundă, cita însă trei astfel de piese din această localitate în

[46] Popescu, Rusu 1966, R 4.
[47] Mozsolics 1967, p. 146.
[48] Hänsel 1968, p. 189, Lista 48, nr. 2, p. 190, Lista 49, nr. 18, p. 213, Lista 102, nr. 14 etc.
[49] Vulpe 1970, p. 68, nr. 300-301, pl. 20, 300-301.
[50] Bader 1972, p. 88, 100, nr. 86. Este de remarcat că exemplarul citat și ilustrat de autor ca provenit de la Sarasău a fost în realitate descoperit într-o altă localitate maramureșeană, și anume la Biserica Albă (Belaja Cerkov'), vezi Kacsó 2013, p. 145, fig. 2, 3.
[51] Petrescu-Dîmbovița 1977, p. 46, pl. 15, 1-2. Informațiile cu privire la condițiile și anul de descoperire au fost preluate de la Popescu, Rusu 1966, R 4.
[52] Kroeger-Michel 1983, p. 124-125, 187-188, Lista I, A-23, A-24.

tabelele și lista depozitelor cu asocieri de arme și apărătoare de braț[53]. În studiul despre metalurgia bronzului până la sfârșitul Bronzului mijlociu, I. Bóna a analizat succint și topoarele cu disc, spunând că ele apar în număr mare în obiective atribuite culturilor Gyulavarsánd și Füzesabony și preciza că singura deosebire dintre piesele decorate de tip A_1 și A_2 și cele nedecorate este tocmai prezența sau lipsa decorului; se mai afirma că topoarele numite de tip Gaura au rămas în folosință și în timpul fazei Spät-Gyulavarsánd – (Otomani III)/ Spät-Füzesabony-(Bodrogszerdahely/ Streda nad Bodrogom), ele fiind întâlnite și în depozitele Koszider, unde se găsesc în combinație cu topoarele de tip B_1, dovadă a continuității în activitatea metalurgică[54]. A. Vulpe, publicând împreună cu V. Lazăr toporul de la Bogata de Mureș, remarca importanța simbolică a direcționării lanțului spiralic de pe discurile topoarelor de tip A_2, la unul dintre exemplarele de la Gaura acesta evoluând spre dreapta, la celălalt spre stânga[55]. În volumul despre podoabele de braț și de picior ale epocii bronzului din România, M. Petrescu-Dîmbovița a menționat depozitul de la Gaura, dar a omis să trateze apărătoarele de braț de aici[56]. În amplul studiu referitor la așa-numitul grup de depozite Hajdúsámson-Apa-Ighiel-Zajta, W. David vorbea, de asemenea, de stilul de decor Gaura și descria componentele depozitului: trei topoare cu disc, dintre care două fără tub de înmănușare și unul de tip B_1 (cu tub de înmănușare), și trei apărătoare de braț, definite drept *Spiralbergen*, unul cu secțiunea rotundă, ca cele din depozitele de la Ighiel și Zajta, două cu secțiunea pătrată[57]. J. G. Tarbay a analizat pe larg apărătoarele de braț (și de picior) prezente în descoperirile din Europa Centrală într-un larg interval de timp (Br A2-Ha A), cele mai timpurii fiind atribuite tipului Apa, cu trei variante, datate în fazele Br A2-Br B1, fiind catalogată inclusiv una dintre piesele de la Valea Chioarului[58]. În cartea despre protoistoria României, A. Vulpe a vorbit despre decorul solar, redat dinamic, în mișcare, pe discurile unor topoare de luptă (Gaura, Săpânța, Apa, Hajdúsámson), considerând că în proliferarea stilului de decor caracteristic acestor topoare, dar și al altor tipuri de piese ornamentate în același stil, o contribuție au avut și elitele deținătoare ale surselor locale de materii prime[59]. E. Fejér a enumerat, alături de alte apărătoare de braț,

[53] Schumacher-Matthäus 1985, p. 119, Tabelele 91 și 117, Lista 10, nr. 31.
[54] Bóna 1992, p. 56.
[55] Vulpe, Lazăr 1997, p. 307, fig. 4, 4-5.Vezi și varianta în limba română Vulpe, Lazăr 2003, p. 46-47, fig. 4, 4-5.
[56] Petrescu-Dîmbovița 1998, p. 34. Asupra acestui fapt a atras atenția și T. Soroceanu (2012b, p. 40).
[57] David 2002, p. 242-245 etc.
[58] Tarbay 2015, p. 84-89. În lista de piese (p. 92-98), Valea Chioarului a fost menționat doar la varianta 2 a tipului Apa (nr. 24), deși este evident că în depozit se aflau și două exemplare cu secțiunea rectangulară (varianta 1).
[59] Vulpe 2020, p. 97.

exemplarele de la Valea Chioarului (Gaura) ca având discul spiralic realizat dintr-o bară mai groasă, diametrul lor fiind de cel puțin 7-9 cm, prin această construcție ele diferențiindu-se de cele ale etapei Koszider, care au diametrul discului mai mic[60].

În afară de autorii mai sus citați, numeroși alți cercetători s-au ocupat de descoperirile de bronzuri de la Valea Chioarului (Gaura)[61]. Însă în majoritatea cazurilor nu au mai fost furnizate elemente noi nici în privința alcătuirii depozitului, nici în legătură cu datarea sa.

Reamintesc că T. Soroceanu, în încercarea de a rezolva problema compoziției descoperirilor de bronzuri de la Gaura (Valea Chioarului), vorbea, invocând datele furnizate de J. Hampel, respectiv pe cele din catalogul colecției Egger, de 11 piese apărute în menționata localitate, pe care le atribuia fie unui singur depozit, cu bronzuri acumulate într-o perioadă mai îndelungată (Bz A2 – C1), fie la două depozite diferite. Cea de-a doua probabilitate i s-a părut autorului mai plauzibilă, afirmând în același timp că cercetarea cu privire la aceste descoperiri nu poate fi privită drept finalizată[62].

Din punctul meu de vedere, nu cred că există argumente suficiente pentru acceptarea ipotezei că la Valea Chioarului (Gaura) a ieșit la iveală un depozit cu piese care datează dintr-o perioadă îndelungată de timp, ce acoperă mai multe faze cronologice, dar nici pentru ipoteza existenței aici a două depozite apropiate în timp, totuși încadrabile în etape diferite. Având în vedere informațiile sumare mai ales în legătură cu piesele apărute în catalogul colecției Egger ca descoperite la Gaura, se pot ridica semne de întrebare justificate chiar și cu privire la localitatea lor de origine, existând posibilitatea de a fi găsite și alte explicații în legătură cu proveniența lor (vezi *supra*)[63]. Sunt convins că despre apartenența aproape certă la un depozit descoperit la Valea Chioarului (Gaura) se poate vorbi, așa cum am spus deja, doar în cazul pieselor descrise de J. Hampel.

Un aspect distinctiv al depozitului de la Valea Chioarului (Gaura) este prezența în compoziția sa a două tipuri diferite de topoare cu disc: tipul A_2 (două

[60] Fejér 2024, p. 147, nota 86.

[61] Cei mai mulți dintre acești autori apar în lista bibliografică întocmită de T. Soroceanu (2012b, p. 40).

[62] Soroceanu 2012a, p. 55-57; Soroceanu 2012b, p. 35-44. În ambele lucrări autorul menționa (notele 17, respectiv 15) că F. Pulszky atribuia depozitului cinci topoare și două apărătoare de braț, dar nu indica sursa acestor informații. La capitolul referitor la armele epocii bronzului, F. Pulszky (1897, p. 158) enumera printre localitățile cu descoperiri de topoare și Gaura, fără a preciza numărul pieselor ce provin din localitatea nord-transilvăneană.

[63] Vezi și Száraz 1891, p. 326. Autorul menționa că seriile cele mai importante de bronzuri ale colecției Egger au fost achiziționate din colecțiile Pfeffer și Graffenried și afirma că acesta din urmă aduna personal artefactele în anii 1850-1860, dar nota doar foarte rar localitatea lor de descoperire.

exemplare) și tipul B_1 (un exemplar). O astfel de combinație de topoare este prezentă și în depozitul de la Szeghalom (Ungaria), și anume trei topoare de tip A_2 (două decorate, unul nedecorat) și un topor de tip B_1 decorat[64].

S-a afirmat că și la Rimavské Janovce (Slovacia) au fost descoperite împreună un topor de tip A_1 și un topor de tip B_1, precum și alte piese. Topoarele cu disc au fost publicate pentru prima dată de M. Novotná, care spunea că ele aparțin unui depozit[65]. J. Paulík considera îndoielnică existența depozitului, menționa însă cele două topoare, ilustrând doar toporul de tip A_1[66]. Potrivit lui A. Mozsolics, care se baza pe informațiile primite de la J. Paulík și M. Dušek, cele două topoare nu aparțin unui depozit unitar, chiar dacă muzeul din Rimavská Sobota a obținut topoarele de la aceeași persoană, însă la date diferite[67]. O părere similară a fost exprimată și de B. Hänsel[68]. Depozitele de la Valea Chioarului (Gaura) și Szeghalom sunt, deci, în momentul de față, singurele în care se poate vorbi despre combinația de topoare cu disc de tip A_2 și B_1[69].

Dintre apărătorele de braț de la Valea Chioarului (Gaura) descrise de J. Hampel, unul avea secțiunea barei rotundă, iar două secțiunea rectangulară[70]. În catalogul colecției Egger a mai fost menționată o pereche de apărătoare de braț cu buton central decorat cu 18 raze și bara de legătură ornamentată cu motive în formă de brăduț[71]. T. Soroceanu a apreciat că aceste apărătoare ar putea aparține tipului Forró și s-ar încadra într-un ipotetic depozit acumulat într-o perioadă îndelungată (Bz A2-C1)[72].

În alcătuirea depozitului de la Valea Chioarului (Gaura) se află două categorii de bronzuri: arme și podoabe. Topoarele bogat decorate nu erau arme propriu-zise, ci fie obiecte de prestigiu, fie însemne de putere sau de statut

---

[64] Depozitul, aflat inițial într-un vas de lut, mai cuprindea două topoare de tip Křtěnov și apărătoare de braț sau spirale, vezi Mozsolics 1967, p. 165, pl. 12-13, 1-2; 14, 3-4. Autoarea interpreta toporul de tip B_1 de la Szeghalom ca o formă tranzitorie, în timp ce A. Vulpe (1970, 76) încadra varianta căreia îi aparținea, denumită chiar varianta Szeghalom, la începutul evoluției topoarelor de tip B_1.

[65] Novotná 1959, p. 2, 4, fig. 2, 1a-c, 2a-b; 5. Într-o nouă abordare a topoarelor cu disc de la Rimavské Janovce, M. Novotná (1970, p. 55, nr. 347, pl. 19, 347; p. 56, nr. 350, pl. 19, 350) afirma că nu sunt cunoscute condițiile lor descoperire; ele aparțin totuși, potrivit literaturii, unui depozit.

[66] Paulík 1965, p. 65, nr. 50, fig. 4, pl. XV, 1.

[67] Mozsolics 1967, p. 142.

[68] Hänsel 1968, p. 28, 62, nota 26, respectiv notele 7 și 12.

[69] Este de notat că mai mulți cercetători (A. Mozsolics, B. Hänsel, A. Vulpe) au pus la îndoială afirmația că la Gaura au fost descoperite împreună topoarele de tip A_2 și B_1. Totuși, cei trei autori, citând descrierea făcută de J. Hampel, au admis mai mult sau mai puțin explicit prezența în depozit a toporului de tip B_1 (vezi *supra*).

[70] Hampel 1880, p. 39-40.

[71] Catalogue Egger 1891, p. 18, nr. 142.

[72] Soroceanu 2012a, p. 56-57.

social, care erau purtate de cei care au dobândit sau au moștenit acest drept în cadrul unor ceremonii religioase. Unele topoare au fost păstrate de către comunități sau de persoane cu rang înalt perioade îndelungate de timp și au fost depuse în pământ, eventual în mediu umed la mult timp după confecționarea lor[73]. Despărțirea de ele a reprezentat momentul culminant al unui ritual complicat, precedat sau urmat poate și de alte activități (ospețe rituale, schimb de daruri, jocuri etc.). Combinarea topoarelor cu apărătoarele de braț (sau de picior)[74], dar și cu alte arme este dovada caracterului războinic al depunătorilor.

A. Vulpe a împărțit perioada mijlocie a epocii bronzului din România în două etape principale, prima fiind paralelizată cu fazele Reinecke Bz A_1 și Bz A_2 din Europa Centrală, a doua cu fazele Reinecke Bz B și Bz C[75], fiecărei etape corespunzându-i anumite culturi arheologice și tipuri de bronzuri, topoarele cu disc fiind piesele conducătoare, respectiv cele cu cel mai mare potențial de datare. În depozitul de la Valea Chioarului (Gaura) se află topoare caracteristice ambelor etape, exemplarele de tip A_2 pentru Bronz mijlociu 1 (Bz M1) și cel de tip B_1 pentru Bronz mijlociu 2 (Bz M2). Apărătoarele de braț sunt specifice, de asemenea, etapei Bz M1. Chiar dacă majoritatea bronzurilor din depozit aparține etapei Bz M1, depozitul a ajuns în pământ de abia la începutul etapei Bz M2, foarte probabil într-un moment anterior depunerii depozitului de la Săpânța, care conține un număr mai mare de bronzuri de tip Koszider.

D. Popescu și M. Rusu au atribuit depozitul de la Valea Chioarului (Gaura) purtătorilor culturii Suciu de Sus sau Otomani[76], în timp ce I. Bóna afirma că topoarele de tip Gaura sunt produse ale culturii Gyulavarsánd și Füzesabony (vezi *supra*), dar înșira într-o altă lucrare și o serie de exemplare provenite din aria Wietenberg, aici fiind menționate, fără precizări despre apartenența lor, și topoarele de la Gaura/Valea Chioarului[77].

Deși la un moment dat s-a vorbit de prezența culturii Otomani în Depresiunea Baia Mare[78], cercetările ulterioare au infirmat această supoziție. Pe întregul teritoriu al depresiunii a fost semnalată în Bronzul mijlociu și în etapele de început ale Bronzului târziu doar existența culturii Suciu de Sus. Până în prezent pe teritoriul localității Valea Chioarului nu a fost descoperită vreo

[73] O părere asemănătoare a fost exprimată de A. Vulpe în mai multe lucrări referitoare la topoarele de luptă, vezi Vulpe, Lazăr 1997, p. 307; Vulpe, Lazăr 2003, p. 47; Vulpe 2020, p. 126.
[74] Chiar dacă aceste piese sunt analizate de regulă în capitolul dedicat podoabelor, ele au fost folosite în luptă pentru a proteja brațele și/sau picioarele. J. Emődi (2011) a publicat mai multe reprezentări plastice în care apărătoarele erau purtate pe picior. O altă piesă cu redarea apărătorului pe picior a fost descoperită în așezarea Suciu de Sus de la Oarța de Jos - *Vâlceaua Rusului* (vezi Kacsó 2004, fig. 7, 8).
[75] Vulpe 1970, p. 3.
[76] Popescu, Rusu 1966, R 4.
[77] Bóna 1975, p. 174.
[78] Ordentlich 1971, p. 21, nr. 8 (Baia Mare).

stațiune (așezare sau cimitir) contemporană cu depozitul de aici, dar urme de locuire Suciu de Sus timpurii au ieșit la iveală în relativa sa apropiere[79]. Nu avem date cu privire la cei ce au confecționat bronzurile reunite în depozitul de la Valea Chioarului (Gaura), depunerea lor a fost însă efectuată, fără îndoială, de o comunitate Suciu de Sus.

Toporul cu disc de la Ilba, foarte probabil o descoperire izolată din apropiere de râul Someș, aparține tipului B_1, varianta Iclod, datat în a doua perioadă a Bronzului mijlociu din România (Bz M2)[80]. În comparație cu topoarele înregistrate în literatură la data în care a fost publicată piesa de la Ilba, anul 1978, numărul topoarelor de tip B_1 cunoscute din nordul, nord-vestul Transilvaniei a crescut simțitor: Băbești[81], Câmpulung la Tisa – depozitul IV (două exemplare)[82], Culciu Mare (două exemplare)[83], Sighetu Marmației (două exemplare)[84].

Tot categoriei de descoperiri izolate îi aparține toporul de la Buteasa. Definirea sa drept topor cu prag (*Absatzbeil*) a fost făcută pe baza descrierii lui J. Hampel, care a precizat și dimensiunile piesei, lung. 9,4 cm, lăț. la baza pragului 2,6 cm, lăț. tăișului 3 cm etc. Toporul s-a aflat în colecția Ferencz Kubinyi[85].

Potrivit considerațiilor mai multor cercetători[86], printre cele mai timpurii topoare cu prag din Bazinul Carpatic se numără cele din depozitul de la Nitriansky Hrádok – *Zámeček*[87], apărute împreună cu ceramică din faza clasică a culturii Maďarovce. Ele au fost încadrate de autorii menționați, în funcție de terminologia adoptată, în orizontul Hajdúsámson, la sfârșitul Bronzului timpuriu danubian, în faza de trecere Langquaid-Locham, respectiv în faza Bz A_3. Depozitele de tip Koszider cu topoare cu prag, printre care și cel de la Satu Mare (Banat)[88], aparțin celei de a doua jumătăți a Bronzului mijlociu. Un astfel de

[79] De exemplu așezarea de la Lăpușel – *Ciurgău* (Kacsó 1999), respectiv cea de la Seini – *Ferma IAS 7* (Kacsó 1987, p. 59, nr. 22, fig. 10-13).
[80] Vulpe 1970, p. 76.
[81] Bader 1996, p. 270, fig. 12, 1.
[82] Kacsó 2013, p. 146-147.
[83] Bader 1996, p. 271, fig. 12, 2; 17.
[84] Kacsó 2013, p. 148-149, fig. 7, 1-2.
[85] Ferencz Kubinyi a fost un important colecționar de piese paleontologice și geologice, dar și de antichități și obiecte de artă. Prima sa colecție a fost distrusă în 1849, în timpul evenimentelor revoluționare. Kubinyi a reluat ulterior colectarea de piese de factură foarte diferită, vezi *Vasárnapi Újság*, XXI/14, p. 210. Acum i-a parvenit, foarte probabil, și toporul de la Buteasa.
[86] Mozsolics 1967, p. 64; Hänsel 1968, p. 69; Novotná 1970, p. 39-40, nr. 216. 217, pl. 11, 216. 217; Vulpe 1975, p. 69; Mayer 1977, p. 37, 118-119; Kibbert 1980, p. 284; Rittershoffer 1983, p. 195-196; Říhovský 1992, p. 44.
[87] Točik 1978, pl. LXIII, 13, 15; Točik 1981, I/1, p. 158.
[88] Kacsó 1998. Aici sunt enumerate și alte depozite de tip Koszider cu topoare cu prag și este prezentată literatura referitoare la descoperirile din Bazinul Carpatic, dar și din afara acestui spațiu.

depozit a fost descoperit recent la Dédestapolcsány – *Verebce-bérc*; aici toporul cu prag se află în asociere cu seceri cu buton timpurii[89].

Deși topoarele cu prag au fost în folosință și pe un anumit parcurs al Bronzului târziu, exemplarul de la Buteasa datează foarte probabil, judecând după descriere, din Bronzul mijlociu, numărându-se printre puținele piese de bronz ale acestei perioade din nordul Transilvaniei.

În Bronzul târziu, depunerile de metale din Depresiunea Baia Mare, ca și în majoritatea teritoriilor din Bazinul Carpatic, s-au înmulțit simțitor, odată cu schimbările în ansamblul de credințe al comunităților, în reprezentările și ceremoniile lor religioase.

Dintre depozitele de bronzuri ale acestei perioade, cele de la Coruia, Ilba și Seini aparțin tipului Uriu-Ópályi. Depozitele de la Coruia și Seini sunt formate exclusiv din topoare cu disc și spin, iar cel de la Ilba are o compoziție mixtă, în alcătuirea sa intrând celturi și topoare cu disc și spin.

Despre tipul pieselor depozitului de la Seini și a condițiilor sale de descoperire nu avem niciun fel de informații, știm doar că ele au aparținut categoriei topoarelor cu disc și spin și erau păstrate în colecția muzeului din Baia Mare, în prezent fiind neidentificabile.

Depozitul de la Coruia a fost descoperit recent cu detectorul de metale, într-o pădure din apropierea localității și este format din trei topoare de tip B_3, varianta Cehăluț. Important este faptul că, în imediata apropiere a locului în care a fost îngropat depozitul, a mai fost descoperit un fragment de topor cu disc și spin de tip B_3, varianta Dobrocina. Este dificil de stabilit dacă acest fragment a ajuns în pământ înainte sau după depunerea celorlalte topoare, eventual concomitent cu ele, dar este destul de evident că între cele patru piese a existat o conexiune.

Într-o oarecare măsură similară cu cea de la Coruia este situația constatată la Sarasău, unde au fost descoperite 15 topoare cu disc și spin. Dintre acestea, cele mai multe au ieșit la iveală, în 1961, pe terasa superioară a Tisei, în punctul *Cocenișteа*. Ulterior, în apropiere de acest punct, din trei locuri diferite, au mai fost adunate alte topoare de același tip, care par a aparține aceluiași depozit[90]. Este de notat că există și depozite contemporane, care au fost depuse la mică depărtare unul de celălalt, de exemplu cele două depozite de la Cheile Vârghișului, apărute într-o peșteră, distanța dintre ele fiind de cca 1 metru[91].

Compoziția depozitelor mixte de tip Uriu-Ópályi este variată, cele mai multe având în alcătuire arme, unelte, podoabe, uneori și turte și/sau resturi de la

[89] Fejér 2024.

[90] Kacsó 2009, p. 60-62, pl. 6-10. Nu am exclus cu totul nici posibilitatea ca topoarele găsite ulterior la Sarasău să fi aparținut categoriei de depuneri izolate în apropierea locului de depunere a unui depozit format din aceeași categorie de piese.

[91] Emődi 2006, p. 32.

topitorie. Depozitul de la Ilba este diferit de acestea, el conținând doar două categorii de obiecte: celturi și topoare cu disc. Cunosc un singur depozit cu un conținut asemănător celui de la Ilba, și anume depozitul de la Hajdúhadház – *Poroszlópuszta*, care este format dintr-un celt de dimensiuni neobișnuit de mari, mai multe topoare cu disc și spin și un topor de tip Drajna (evident un derivat al topoarelor cu disc)[92].

Depozitele de tip Uriu-Ópályi reprezintă și în Depresiunea Baia Mare, ca și majoritatea, dacă nu chiar totalitatea depozitelor de acest tip, depuneri succesive în cadrul unor ceremonii religioase. Întregul ansamblu al acestor depozite datează din fazele Bronz târziu 1 și 2, ce corespund cu perioada *mittlere/späte Hügelgräberzeit–frühe Urnenfelderzeit*, respectiv cu fazele Reinecke Bz C-D din Europa Centrală, cele mai recente, de ex. Bătarci, Lăpuș I, Sfăraș și altele, încadrându-se la începutul fazei Bronz târziu 3 (Hallstatt A). Depozitul de la Seini, în lipsa descrierii sau ilustrării topoarelor care i-au aparținut, nu se pretează la o datare mai precisă, în schimb cele de la Coruia și Ilba, prin topoarele de tip Cehăluț aflate în compoziția lor, pot fi încadrate într-o etapă mai timpurie din evoluția depozitelor de tip Uriu-Ópályi.

Recent au ieșit la iveală în Depresiunea Baia Mare alte două depozite de bronzuri, ambele descoperite cu detectorul de metale. Informațiile cu privire la depozitul de la Ardusat mi-au fost transmise chiar de către unul dintre descoperitori, Marius Pavel, care mi-a relatat că brățările aveau o dispunere aleatorie, unele fiind așezate într-o poziție aproape verticală. Până la publicarea completă a depozitului, inclusiv cu dimensiunile pieselor, fac doar precizarea că brățările de la Ardusat se deosebesc prin grosimea barelor și decor de majoritatea brățărilor întâlnite în depozitele de tip Uriu-Ópályi, depozitul continuând totuși tradiția depunerilor de podoabe din fazele Bronz târziu 1 și 2 (Bz C-D). Decorul de grupuri de linii incizate, despărțite de spații nedecorate, prezent pe mai multe dintre brățările de la Ardusat, este întâlnit cu precădere la brățările din faza Bronz târziu 3 (Ha A), de exemplu în depozitul de la Crasna Vișeului[93]; el se găsește însă și pe brățările din faza imediat anterioară, de exemplu în descoperirile de la Nitrianske Sučan și Salka[94].

În lipsa descrierii și ilustrării pieselor depozitului de la Curtuiușu Mare, încadrarea sa tipologică și cronologică stă deocamdată sub semnul întrebării. Important este, potrivit relatărilor publicate până în prezent, că depozitul a fost depus pe teritoriul unei așezări contemporane; există prin urmare și posibilitatea stabilirii apartenenței sale culturale.

[92] Mozsolics 1973, p. 140, pl. 42A.
[93] Kacsó 1996, p. 250, fig. 5, 1-6.
[94] Veliačik 2017, p. 496, fig. 2, 2, pl. 1, 12.

Deși menționat de numeroși cercetători, așa-numitul depozit din împrejurimile orașului Baia Mare nu este în mod cert o descoperire unitară. Aici apar, alături de piese din epoca bronzului, cum sunt spadele, vârfurile de lance, cuțitul, secerile, acele, o parte a brățărilor și verigilor, fragmentele de fibulă și de pandantiv (**Fig. 1-3**), și piese de harnașament probabil hallstattiene, precum și fragmente de brățări din secolele X-XII, alte obiecte medievale sau moderne, dar și falsuri. Avem de a face deci cu o colecție variată de obiecte de bronz, adunate din diverse locuri, unele poate chiar din zona Baia Mare[95].

În Depresiunea Baia Mare au ieșit la iveală mai multe piese de bronz care aparțin categoriei de descoperiri izolate și datează din perioada depozitelor de tip Uriu-Ópályi. Dintre acestea, topoarele cu disc și spin sunt mai numeroase, două fiind găsite la Baia Mare și câte unul la Firiza, Seini și Șomcuta Mare. Toporul de tip B_2, despre care s-a afirmat că a fost descoperit la Valea Chioarului, este un exemplar cu proveniență incertă (vezi *supra*), care nu poate contribui la stabilirea veridică a tabloului depunerilor din Bronzul târziu în Depresiunea Baia Mare. Din acest motiv nici nu îl iau în considerare în prezenta analiză.

Dintre topoarele cu disc și spin din Depresiunea Baia Mare, remarcabil este exemplarul salvat din pârâul *Laposerdő*, dintr-o pădure din apropierea Băii Mari. El aparține categoriei de piese de bronz depuse în mediu umed. Într-un astfel de mediu au fost depuse și alte topoare cu disc, respectiv derivatele lor atât în Bazinul Carpatic: Băbești, topor de tip B_1 descoperit într-un loc coborât şi mlăştinos al Câmpiei Tur[96], Bogata de Mureș, topor de tip A_2 apărut în malul Mureșului[97], Căianu Mic, topor de tip B_3 găsit în Valea Țibleșului (anul 1883)[98], Crasna, topor (cu disc şi spin ?) scos din albia râului Crasna (înainte de anul 1825)[99], Ilba, topor de tip B_1 (vezi *supra*), Jibou, topor de tip B_3 aflat în Someș (în jurul anului 1900)[100], Mihalț, topor de tip Larga recuperat de pe banda transportatoare a balastierei din stânga Mureșului[101], Mlaștinea Ecedea (Ecsedi láp), topor (cu disc şi spin ?), descoperit cu prilejul asanării mlaştinii, între anii 1896 şi 1899[102], Sighetu Marmației, topor găsit în albia râului Iza[103], cât și în

[95] Kacsó 2005, p. 162.
[96] Bader 1996, p. 270, fig. 12, 1.
[97] Vulpe, Lazăr 1997, p. 303-304, fig. 1.
[98] Vulpe 1970, p. 84, pl. 29, 414 („Someş"); Kacsó 2007, p. 10, 84, fig. 3, 2.
[99] Hampel 1892, p. 73.
[100] Bejinariu 2008, p. 60, pl. 4.
[101] Popa 2023, p. 86-87, fig. 3-5, 6; 6, 1.
[102] A fost în colecția muzeului din Baia Mare (nr. inv. 9271), donat de către Ferencz Damokos în data de 7 septembrie 1906, potrivit registrului *A nagybányai városi múzeum beérkezési naplója 1898-1914* (trad. *Jurnalul achizițiilor Muzeului Orăşenesc Baia Mare 1898-1914*). Nu există informații cu privire la soarta piesei.
[103] Vulpe 1978, p. 372.

afara acestui spațiu: Greiner Strudel, două piese din Dunăre, o formă particulară, respectiv una pierdută, nedescrisă[104], Landshut, topor de tip B_4, descoperit în pietriș cu prilejul construirii barajului Maximilian[105], Nußdort am Inn, topor de tip B_4, găsit în Inn cu ocazia amenajării unui nod hidrotehnic[106] etc.

Din perioada depozitelor de tip Uriu-Ópályi datează și alte piese de bronz izolate, respectiv incerte din Depresiunea Baia Mare, și anume brățările de la Săsar și Coaș, ambele cu secțiunea barei rotundă, decorate cu crestături, prima fiind închisă, cealaltă deschisă, cu capetele subțiate și suprapuse. Ele apar mai ales în depozitele de podoabe, formate exclusiv din brățări sau din brățări și verigi de picior, dar și în depozitele mixte. Brățările închise sunt mai puține decât cele deschise și au fost în folosință într-un interval de timp ce depășește pe cel al depozitelor de tip Uriu-Ópályi. Astfel de piese au ieșit la iveală în Bazinul Carpatic la Abaújszántó (depozit)[107], Bogata de Jos (descoperire izolată)[108], Bogdan Vodă (descoperire izolată)[109], Cheile Vârghișului II (depozit)[110], Cherghеș (depozit)[111], Domănești II (depozit)[112], Mezőnyárad (depozit)[113], Milota – *Szilas-dűlő* (depozit)[114], Năpradea (depozit)[115], Oltárc (depozit)[116], Războieni – *Cetate* (depozit)[117], Ticvaniu Mare (descoperire izolată)[118], Tiszalök-*Rázompuszta* (depozit)[119], Tiszalök – *Vásárhalom* (depozit)[120], Tiszaszentmárton[121], Vadu Izei (depozit)[122], Visuia (depozit)[123] etc.

Spada de la Iadăra (**Fig. 4**) aparține unuia dintre cele mai răspândite tipuri de spade cu mânerul plin ale epocii bronzului, definit de Fr. Holste drept tipul Riegsee, care a stabilit aria sa răspândire, indicând și cele două zone cu prezențe mai dense de astfel de spade: partea bavareză a Germaniei de Sud și Subcarpații, încadrându-le cronologic în epoca târzie a bronzului, în zonele unde

[104] Mayer 1977, p. 41, nr. 88, pl. 8, 88; Pollak 1986, p. 7, nr. 6; 9, nr. 43; 61, pl. 1, 6.
[105] Pászthory, Mayer 1998, p. 23, nr. 8, pl. 1, 8.
[106] Uenze 2002, p. 425, fig. 1.
[107] Mozsolics 1973, p. 116, pl. 51, 7.
[108] Kacsó 2017a, p. 115-116, nr. 359.
[109] Kacsó 1995, p. 19, fig. 2, 4.
[110] Emődi 2006, p. 32, pl. 7, II/8.
[111] Andrițoiu 1971, p. 83-84, fig. 1, 1, pl. 1, 1.
[112] Bader 1969, p. 76, pl. XXIV, 3-4.
[113] Hellebrandt 1999, p. 145, fig. 6, 1-3; 8, 1-2; 12.
[114] Nagy 2016, p. 22, pl. XXII, 1.
[115] Fetzer 1897, p. 358.
[116] Tarbay 2017, p. 77-78, fig. 14, 42.
[117] Flontaș 2014, p. 41, nr. 34, pl. 23, 6-8.
[118] Petrescu-Dîmbovița 1998, p. 189, nr. 2398, pl. 164, 2398.
[119] Tarbay 2022, p. 85-86, fig. 1, 4-5; 2, 7.
[120] Tarbay 2022, p. 85, fig. 5, 6.
[121] Jósa 1893, p. 260.
[122] Nistor, Vulpe 1970, p. 624, fig. 3, 12; 4, 12.
[123] Dănilă 1976, p. 69, fig. 5-6, 5-16.

această etapă se distinge clar înainte de începutul perioadei hallstattiene timpurii, în timp ce în arealul estic, ele apar alături de piese care intră în uz abia în prima perioadă a Hallstattului; în lista descoperirilor de spade de tip Riegsee, autorul german a menționat și piesa de la Iadăra, precizând doar regiunea din care provenea *Kövár* (*Chioar*)[124]. Spada de la Iadăra a fost consemnată și în listele de descoperiri întocmite de A. Mozsolics[125], T. Kemenczei[126] și Ph. Stockhammer[127].

Date relevante, mai ales în privința prezenței lor în diferite regiuni, au fost publicate în legătură cu spadele de tip Riegsee de numeroși alți cercetători: W. Krämer[128], A. Harding[129], I. von Quillfeldt[130], J. Říhovský[131], M. Novotná[132], J. Winiker[133], J.-H. Bunnefeld[134].

Remarci importante cu privire la producția și distribuția spadelor de tip Riegsse au fost făcute de către B. Sicherl, care afirma în ceea ce privește Transilvania că prezența rară a spadelor de acest tip din depozite reflectă raritatea utilizării lor în „cultura vie"; de asemenea este probabil exclusă localizarea aici a unui atelier de confecționare a acestor spade[135].

Exemplarele din Transilvania au fost analizate de către A. D. Alexandrescu[136] și T. Bader[137]. Ambii cercetători au apreciat că piesele descoperite în acest teritoriu, inclusiv unele aflate în așa-numitele depozite-turnătorie (Uioara, Șpălnaca II), nu au apărut în urma unei evoluții locale, ci sunt piese de import. Fiind o piesă izolată, fără precizarea condițiilor sale de descoperire, spada de la Iadăra nu poate fi încadrată cronologic decât în limitele admise pentru spadele de același tip din teritoriile învecinate, și anume Bronz târziu 2 și 3 (Bz D – Ha A).

Despre spada cu limbă la mâner de la Seini, ca și despre toporul cu aripioare de la Berchezoaia, lipsesc orice fel de informații care ar permite încadrarea lor tipologică și cronologică. Se poate doar presupune că ele datează tot din Bronzul târziu.

---

[124] Holste 1953, p. 26-30, 52, nr. 37.
[125] Mozsolics 1976, p. 14.
[126] Kemenczei 1991, p. 87, nr. 493.
[127] Stockhammer 2004, p. 262.
[128] Krämer 1985, p. 17-21.
[129] Harding 1995, p. 71-72.
[130] von Quillfeldt 1995, p. 103-126. Exemplarul de la Iadăra a fost încadrat în varianta spadelor de tip Riegsee cu secțiunea ovală sau romboidală a mânerului.
[131] Říhovský 2000, p. 117-125.
[132] Novotná 2014, p. 27-33.
[133] Winiker 2015, p. 35-43.
[134] Bunnefeld 2016, p. 348-364.
[135] Sicherl 2016, p. 314, 320.
[136] Alexandrescu 1966, p. 126; Alexandrescu 1968, p. 8.
[137] Bader 1991, p. 122-128.

După cum precizam în prima parte a acestei lucrări[138], celtul de bronz aflat la Muzeul Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe, despre care M. Petrescu-Dâmbovița afirma că ar fi fost descoperit în punctul *Rozali* și ar putea să aparțină unuia dintre depozitele de la Rozavlea, provine, foarte probabil, de pe vârful *Igniș* (în ungurește *Rozsály*), din apropiere de localitatea Chiuzbaia.

Celtul are manșonul găurii de înmănușare drept și îngroșat, prevăzut cu praguri laterale la întretăierea corpului cu lama, tăișul deteriorat, decorat cu trei nervuri orizontale sub manșon, patina verde închis, în bună parte șters, culoarea metalului gălbui închis, lung. 9,2 cm. Este singura piesă de metal din Depresiunea Baia Mare care datează din faza Bronz târziu 4 (Ha B1/început Ha B2) și reprezintă, deocamdată, singura dovadă a prezenței umane în depresiune și în această etapă cronologică.

În Depresiunea Baia Mare au fost descoperite în cursul secolului XIX și două tezaure de aur (Dumbrăvița, Coruia), precum și două piese izolate de aur (Baia Mare, Seini).

Tezaurul de la Dumbrăvița, unul dintre primele descoperiri de acest fel din partea estică a Bazinului Carpatic, a fost publicat de A. Mozsolics, care a descris cei patru cercei de tip Tarpa din componența sa, a menționat piesele analoage (Tarpa, Rozsály, Fejércse, Buștino, Tornal'a, Borșa), a datat tezaurul în perioda depozitelor orizontului Ópályi și l-a atribuit populației Suciu de Sus[139].

Tezaurul de la Coruia, aflat, ca și cel de la Dumbrăvița, în colecția Muzeului de Istorie Naturală din Viena (NHMW), a fost pus în circulație de către St. Foltiny, care a prezentat pe scurt piesele componente (17 verigi cu capetele deschise, dintre care două au secţiunea rombică, iar 15 secţiunea rotundă, fiind ornamentate cu crestături, precum şi un pandantiv semilunar ornamentat cu puncte reliefate), datele lor de identificare din muzeu, precum și analogiile și încadrarea lor cronologică, aici urmând schema stabilită de A. Mozsolics, adică orizontul Ópályi din așa numita etapă B IV, considerată de autorul american ca fiind corespunzătoare fazelor Reinecke Bz D-Ha A1[140].

Cele două piese de aur descoperite izolat în Depresiunea Baia Mare, la Baia Mare și Seini, aparțin aceleiași categorii de podoabe, ambele fiind verigi deschise, cu secțiunea rotundă, decorate cu crestături.

Astfel de piese sunt relativ numeroase atât în tezaure: Alba Iulia[141], Coruia (vezi *supra*), Fejércse[142], Maramureș II[143], Rupea[144], Sarmisegetuza[145],

[138] Kacsó 2025, p. 80.
[139] Mozsolics 1989, p. 174.
[140] Foltiny 1968, p. 705-706.
[141] Kacsó 2014, p. 111 cu bibliografie. O parte a tezaurului descoperit în 1867, printre care și veriga fragmentară decorată cu crestături, se păstrează la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca.
[142] Pink 1928, p. 4.

Sarasău[146], Sárazsadány[147], Sighetu Marmației[148], Târgu Mureș[149], „Ungaria I”[150], „Ungaria II”[151], Viničky[152], cât și în depozite de bronzuri cu piese de aur: Alsódobsza[153], Bătarci[154], Gulács[155], Jánkmajtis[156], Olcsvapáti II[157], Svaljava[158], Volovec[159]. Există și alte descoperiri izolate de verigi de acest fel, de exemplu veriga de foarte mici dimensiuni de la Ieud, care s-a aflat în colecția Mihályi[160], precum și piesele de la Betfia[161] și Moftinu Mic[162]. Ele sunt prezente și în așezări, de exemplu la Somotorská hora[163]. În colecția Egger s-au aflat, de asemenea, mai multe verigi, în afara celor menționate în Catalogue Egger 1891, care au fost ilustrate, dar nu și descrise într-o lucrare de la sfârșitul secolului XIX de către A. Száraz[164].

În tumulii 2 și 4 din necropola de la Lăpuș, verigile de aur cu secțiunea rotundă s-au aflat pe vetrele de incinerație împreună cu topoare cu disc și spin de tip B_3, varianta Lăpuș[165]. Asocierile menționate, alături de prezența lor în depozitele de tip Uriu-Ópályi, reprezintă dovezi evidente ale apartenenței acestor verigi la faza Bronz târziu 2. Ele continuă să fie folosite și pe un anumit parcurs al fazei Bronz târziu 3, după cum indică asocierea unei astfel de verigi cu ceramică Gáva de la Somotorská hora (vezi *supra*).

[143] Hampel 1881, p. 29.
[144] Mozsolics 1973, p. 197.
[145] Mozsolics 1973, p. 209, pl. 95, 6.
[146] Mozsolics 1973, p. 206, pl. 92; Kacsó 1981, p. 373, fig. 4, 2-4.
[147] Mozsolics 1950, p. 30, pl. X, 10 (Bodrogzsadány).
[148] Foltiny 1968, p. 703-704, pl. 2 (Sighet).
[149] Rusu 1972, p. 50, nr. 68; Mozsolics 1973, p. 199.
[150] Hampel 1886, pl. XLIII, 1 (șase verigi înlănțuite).
[151] Catalogue Egger 1891, p. 14, nr. 106, pl. XXVI, 106 (11 verigi înlănțuite).
[152] Novotná 1989, p. 176-177.
[153] Kemenczei 1984, p. 114, pl. XLII, 14-19.
[154] Kacsó 2017b, p. 16, nr. 40-42, fig. 12, 5-7; 16, 8-10.
[155] Mozsolics 1973, p. 139.
[156] Almássy *et alii* (Red.) 1997, p. 32, fig. 19.
[157] Mozsolics 1973, p. 164, pl. 34, 8.
[158] Mozsolics 1973, p. 181; Kobal’ 2000, p. 96, nr. 131.
[159] Bernjakovič 1960, p. 353, nr. 19; Kobal’ 2000, p. 99-100, nr. 153, pl. 12, 6-10.
[160] Rómer 1868, p. 189, nr. 1020.
[161] Ghemiș 2017.
[162] Kacsó 1981, p. 376, fig. 5.
[163] Pastor 1958, p. 321, 326, pl. III, 2. Aici au ieșit la iveală și verigi de aur de tip Brăduț.
[164] Száraz 1891, pl. I, 6, 11-13.
[165] Kacsó 2001, p. 234, fig. 26, H2, H4.

Concluzii

În Depresiunea Baia Mare au fost repertoriate șase depozite de bronzuri, două tezaure de aur, un număr relativ mare de descoperiri izolate de bronz, precum și două piese izolate de aur. La acestea se adaugă câteva descoperiri incerte, nesigure sau cu atribuiri controversate.

Deși depresiunea este cunoscută prin bogăția resurselor sale de minereuri neferoase, nu există nicio dovadă că ele au fost exploatate deja în epoca bronzului. Se poate totuși presupune că o anumită formă a mineritului a fost practicată și aici, eventual înspre sfârșitul mileniului II a.Chr., mai ales prin adunarea și topirea unor roci utile din aflorimente.

Fără îndoială, depozitul de bronzuri cel mai cunoscut din Depresiunea Baia Mare este cel de la Valea Chioarului (Gaura), descoperit în a doua jumătate a secolului XIX. Deși există și alte păreri cu privire la componența depozitului, în mod cert îi pot fi atribuite doar trei topoare cu disc, două de tip A_2 și unul de tip B_1, precum și trei apărătoare de braț de tip Apa. Depozitul aparține Bronzului mijlociu și a fost depus în pământ de o comunitate Suciu de Sus.

Tot în Bronzul mijlociu se încadrează toporul cu disc de tip B_1 de la Ilba și, probabil, toporul cu prag de la Buteasa.

Numărul descoperirilor de metale din Bronzul târziu s-a înmulțit simțitor în Depresiunea Baia Mare, ca și în majoritatea teritoriilor din Bazinul Carpatic.

Dintre depozitele de bronzuri ale acestei perioade, cele de la Coruia, Ilba și Seini aparțin tipului Uriu-Ópályi. Depozitele de la Coruia și Seini sunt formate exclusiv din topoare cu disc și spin, cel de la Ilba din topoare cu disc și spin și celturi.

Depozitele de la Ardusat și Curtuiușu Mare sunt descoperiri recente. Încadrarea lor cronologică mai exactă va putea fi făcută doar după publicarea lor integrală. Este însă cert că depozitul de la Ardusat, format exclusiv din brățări, este mai recent decât depozitele de podoabe de tip Uriu-Ópályi.

Tezaurele de aur de la Dumbrăvița și Coruia, ca și verigile deschise, decorate cu crestături de la Baia Mare și Seini se încadrează în aceeași fază ca și depozitele de tip Uriu-Ópályi, respectiv Bronz târziu 2 și început de Bronz târziu 3 (Bz D, început Ha A).

În Depresiunea Baia Mare au ieșit la iveală mai multe piese de bronz care aparțin categoriei de descoperiri izolate și datează din perioada depozitelor de tip Uriu-Ópályi. Dintre acestea, topoarele cu disc și spin sunt mai numeroase. Tot din această perioadă datează brățările de la Săsar și Coaș, în timp ce spada de tip Riegsee aparține unei faze mai recente, și anume Bronz târziu 3 (Ha A).

Celtul de la Chiuzbaia este singura piesă de metal din Depresiunea Baia Mare, care datează din faza Bronz târziu 4 (Ha B1/început Ha B2) și reprezintă, deocamdată, singura dovadă a prezenței umane în depresiune și în această etapă cronologică.

BRONZE AGE METAL DISCOVERIES IN BAIA MARE DEPRESSION (II)

ABSTRACT

Non-Ferrous Mineral Resources of the Baia Mare Depression

Based on the data published by M. Borcoș and his collaborators, I note the information regarding the minerals identified within the Baia Mare mineralogical basin. I also briefly discuss the data concerning the possible presence of tin in Baia Mare and summarize the claims made in a relatively recently published study regarding the eventuality of non-ferrous ore exploitation in the Baia Mare Depression as early as the Bronze Age.

M. Roska was the first researcher to claim that tin was among the non-ferrous ore resources of the Baia Mare Depression. In a paper analyzing medieval bronze bells and baptismal fonts from Transylvania, E. Benkő concluded that very large quantities of lead, as well as, to a lesser extent, tin, were obtained as by-products from the gold and silver ore extracted from the surroundings of Baia Mare. In an article presenting several observations on the provenance of tin used during the Bronze Age in Transylvania, I. Emődi mentioned several localities where tin was exploited during the medieval period—and, in his opinion, possibly also during the Bronze Age—among which Baia Mare was listed. Although the existence of tin (black tin) in Baia Mare is mentioned in other studies of medieval history, its exploitation in the surroundings of this locality during the Middle Ages is excluded, as this area lacks not only tin ores but, with minor exceptions, also the minerals containing this element. Naturally, this finding is equally valid for older historical periods, including the Bronze Age.

The issue of the beginnings of mining in the Baia Mare mining basin was also addressed in the study developed by E. Pernicka and his collaborators. The authors' final conclusion was that the Baia Mare region is an unlikely source of copper for early and middle Bronze Age bronze objects, because the major mineralization is dominated by lead and zinc sulfides with gold and silver.

Typological, Chronological, and Cultural Classification of Bronze Finds from the Baia Mare Depression

The earliest bronze finds from the Baia Mare Depression date back to the Middle Bronze Age. Belonging to this stage are the hoard (hoards?) from Valea Chioarului (Gaura), the disk-butted axe from Ilba, and, possibly, the axe from Buteasa.

The bronze pieces found at Valea Chioarului (Gaura) are undoubtedly among the most important Bronze Age artifacts discovered in the Baia Mare Depression. Emerging sometime in the second half of the 19th century, they have attracted the attention of a large number of researchers. However, uncertainties persist regarding the number of pieces and the composition of the finds from this site. One of the reasons for this situation is the discrepancy between J. Hampel's descriptions and illustrations of these finds and those recorded in the Egger collection catalog. Regarding the latter, I would not entirely rule out the possibility that one or even several of the pieces presented in the catalog as discovered at Gaura actually came to light in other localities; Gaura might have been mentioned as the place of origin by those wishing to sell their artifacts

precisely because it was well-known as a source of valuable antiquities. I refer in particular to pieces no. 69 and no. 73, namely an unillustrated axe—impossible to classify typologically based on description alone—and a B2-type disk-butted axe, the latter having few counterparts in the Upper Tisa basin. I have included both of these in the category of isolated bronze finds in the first part of this study. To these, piece no. 71 may eventually be added. The two arm guards recorded in the catalog under no. 142, in the absence of any information regarding the conditions of their discovery, should be recorded in the category of uncertain or insecure finds.

The differences between the data provided by the two primary sources regarding the finds from Valea Chioarului (Gaura) could also be explained by the fact that there is a gap of over ten years between their publication dates, a period during which changes could have occurred in the composition of the Egger collection through the sale/donation of certain pieces and the acquisition of others.

The pieces that definitely belong to the Valea Chioarului hoard are those described and, in part, illustrated by J. Hampel: three disk-butted axes and three arm guards. One of these pieces, namely a butted axe, is also mentioned in the Egger collection catalog (piece no. 72).

It is worth recalling that T. Soroceanu, in an attempt to solve the problem of the composition of the bronze finds from Gaura (Valea Chioarului), cited the data provided by J. Hampel and those from the Egger collection catalog to speak of 11 pieces discovered in the aforementioned locality. He attributed them either to a single hoard, with bronzes accumulated over a longer period (Bz A2 – C1), or to two different hoards. The second probability seemed more plausible to the author, who simultaneously stated that research on these finds cannot be considered final.

From my point of view, I do not believe there are sufficient arguments to accept the hypothesis that a hoard with pieces dating from a long period of time, covering several chronological phases, came to light at Valea Chioarului (Gaura). Nor is there enough evidence for the hypothesis of two hoards close in time but classifiable into different stages. Given the summary information, especially regarding the pieces listed in the Egger collection catalog as discovered at Gaura, justified questions can be raised even regarding their locality of origin, as other explanations for their provenance remain possible. I am convinced that a near-certain belonging to a hoard discovered at Valea Chioarului (Gaura) can only be discussed, as I have already stated, in the case of the pieces described by J. Hampel.

A distinctive aspect of the Valea Chioarului (Gaura) hoard is the presence of two different types of disk-butted axes in its composition: type A_2 (two specimens) and type B_1 (one specimen). Such a combination of axes is also present in the hoard from Szeghalom (Hungary), which contains three type A_2 axes (two decorated, one undecorated) and one decorated type B_1 axe.

Among the arm guards from Valea Chioarului (Gaura) described by J. Hampel, one had a round cross-section of the bar, and two had a rectangular cross-section. The Egger collection catalog also mentioned a pair of arm guards with a central button decorated with 18 rays and a connecting bar ornamented with small fir motifs. T. Soroceanu estimated that these guards could belong to the *Forró* type and would fit into a hypothetical hoard accumulated over a long period (Bz A2-C1).

The composition of the Valea Chioarului (Gaura) hoard consists of two categories of bronzes: weapons and ornaments. The richly decorated axes were not proper weapons, but either prestige objects or insignia of power or social status, worn during religious ceremonies by those who had acquired or inherited this right. Some axes were kept by communities or high-ranking individuals for long periods of time and were deposited in the ground, possibly in a wetland environment, long after their manufacture. Parting with them represented the climax of a complex ritual, perhaps preceded or followed by other activities (ritual feasts, exchange of gifts, games, etc.). The combination of axes with arm (or leg) guards, but also with other weapons, is evidence of the warrior character of the depositors.

Even though the majority of the bronzes in the hoard belong to the Bz M1 (Vulpe) stage, the hoard only entered the ground at the beginning of the Bz M2 (Vulpe) stage, very probably at a moment prior to the deposition of the Săpânța hoard, which contains a larger number of bronze objects of the *Koszider* type.

Throughout the entire territory of the depression, only the existence of the Suciu de Sus culture has been recorded during the Middle Bronze Age and the early stages of the Late Bronze Age. To date, no site (settlement or cemetery) contemporary with the hoard has been discovered within the territory of the Valea Chioarului locality, but early Suciu de Sus habitation traces have come to light in its relative proximity. We have no data regarding those who manufactured the bronzes assembled in the Valea Chioarului (Gaura) hoard; however, their deposition was undoubtedly carried out by a Suciu de Sus community.

The disk-butted axe from Ilba, very likely an isolated find from near the Someș River, belongs to type B_1, the Iclod variant, dated to the second period of the Middle Bronze Age in Romania (Bz M2). The axe from Buteasa also belongs to the category of isolated finds. Its definition as a palstave (*Absatzbeil*) was made based on J. Hampel's description.

During the Late Bronze Age, metal depositions in the Baia Mare Depression, as in most territories of the Carpathian Basin, increased significantly, alongside changes in the communities' overall belief systems, as well as in their religious representations and ceremonies.

Among the bronze hoards of this period, those from Coruia, Ilba, and Seini belong to the *Uriu-Ópályi* type. The hoards from Coruia and Seini consist exclusively of spike disc-butted axes, while the one from Ilba has a mixed composition, comprising socketed axes, as well as spike disc-butted axes.

The hoard from Ilba differs from these, as it contains only two categories of objects: socketed axes and disk-butted axes. I am aware of only one hoard with a content similar to the one from Ilba, namely the hoard from Hajdúhadház-Poroszlópuszta.

The *Uriu-Ópályi* type hoards in the Baia Mare Depression, like most, if not all hoards of this type, represent successive depositions within religious ceremonies. The entire assemblage of these hoards dates from the Late Bronze 1 and 2 phases, which correspond to the *mittlere/späte Hügelgräberzeit–frühe Urnenfelderzeit* period, respectively to the Reinecke Bz C-D phases in Central Europe. The most recent ones, e.g., Bătarci, Lăpuș I, Sfăraș, and others, fit into the beginning of the Late Bronze 3 phase (Hallstatt A). In the absence of a description or illustration of the axes that

belonged to it, the Seini hoard does not lend itself to a more precise dating; on the other hand, those from Coruia and Ilba, due to the Cehăluț-type axes in their composition, can be classified into an earlier stage in the evolution of *Uriu-Ópályi* type hoards.

Although mentioned by numerous researchers, the so-called hoard from the surroundings of Baia Mare city is certainly not a unitary find. Alongside Bronze Age pieces—such as swords, spearheads, a knife, sickles, pins, a part of the bracelets and rings, fibula and pendant fragments (figs. 1-3)—there also appear probably Hallstattian harness pieces, as well as fragments of bracelets from the 10th–12th centuries AD, other medieval or modern objects, and even fakes. We are dealing, therefore, with a varied collection of bronze objects gathered from various places, some perhaps even from the Baia Mare area.

Several bronze pieces belonging to the category of isolated finds and dating from the period of the *Uriu-Ópályi* type hoards have come to light in the Baia Mare Depression. Among these, disk-and-spike axes are more numerous. The bracelets from Săsar and Coaș also fit into this stage. Their parallels appear mostly in ornament hoards consisting exclusively of bracelets or bracelets and anklets, but also in mixed hoards.

The sword from Iadăra belongs to one of the most widespread types of full-hilted swords of the Bronze Age, defined by Fr. Holste as the Riegsee type. He established its distribution area, indicating the two zones with denser presence of such swords: the Bavarian part of Southern Germany and the Subcarpathians, placing them chronologically in the Late Bronze Age in areas where this stage is clearly distinguished before the beginning of the early Hallstatt period, whereas in the eastern area, they appear alongside pieces that only enter into use during the first period of the Hallstatt. In the list of Riegsee-type sword finds, the German author also mentioned the piece from Iadăra, specifying only its region of origin, Kövár (Chioar).

Regarding the grip-tongue sword from Seini, as well as the winged axe from Berchezoaia, any kind of information that would allow their typological and chronological classification is missing. It can only be assumed that they also date from the Late Bronze Age.

The bronze socketed axe which M. Petrescu-Dâmbovița claimed had been discovered at the *Rozali* point and might belong to one of the hoards from Rozavlea, very probably originates from the *Igniș* peak (in Hungarian, *Rozsály*) near the locality of Chiuzbaia. This is the only metal piece from the Baia Mare Depression that dates from the Late Bronze 4 phase (Ha B1/beginning of Ha B2) and represents, for the time being, the sole evidence of human presence in the depression during this chronological stage.

Two gold hoards (Dumbrăvița, Coruia), as well as two isolated gold pieces (Baia Mare, Seini), were also discovered in the Baia Mare Depression during the 19th century. They fit into the Late Bronze 2 phase.

LIST OF ILLUSTRATIONS:

Fig. 1. Baia Mare. Objects of the so-called “hoard from the surroundings of the city” (after Kacsó 2005).
Fig. 2. Baia Mare. Objects of the so-called “hoard from the surroundings of the city” (after Kacsó 2005).

Fig. 3. Baia Mare. Objects of the so-called "hoard from the surroundings of the city" (after Kacsó 2005).
Fig. 4. The bronze sword from Iadăra. 1. Photo (after Mozsolics 1976). 2-3. Drawings (after Bader 1991).

Bibliografie:

Alexandrescu 1966 – A. D. Alexandrescu, „Die Bronzeschwerter aus Rumänien", *Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne*, N.S., X, 1966, p. 117-189.

Alexandrescu 1968 – A. D. Alexandrescu, *Spadele de bronz de pe teritoriul R. S. România*, Rezumatul tezei de doctorat, Universitatea București, Facultatea de Istorie, București, 1968.

Almássy *et alii* (Red.) 1997 – K. Almássy, E. Istvánovits, K. Kurucz (Red.), *Das Gold von Nyíregyháza (Archäologische Fundkomplexe mit Goldgegegenständen in der Sammlung des Jósa-András-Museums Nyíregyháza)*, Archäologische Sammlungen in Nyíregyháza 1, Nyíregyháza, 1997.

Andrițoiu 1971 – I. Andrițoiu, „Depozitul de bronzuri de la Cherghеș", *Apulum*, IX, 1971, p. 83-92.

Bader 1969 – T. Bader, „Depozitul de bronzuri de la Domănești", *Satu Mare Studii și Comunicări*, 1, 1969, p. 73-80.

Bader 1972 – T. Bader, „Apărătorul de brat în bazinul carpato-danubian", *Satu Mare Studii și Comunicări*, 2, 1972, p. 85-100.

Bader 1991 – T. Bader, *Die Schwerter in Rumänien*, Prähistorische Bronzefunde IV, 8, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1991.

Bader 1996 – T. Bader, „Neue Bronzefunde in Nordwestrumänien", în: T. Kovács (Hrsg.), *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Gebieten, Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag*, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1996, p. 265-301.

Bejinariu 2008 – I. Bejinariu, *Bronzuri preistorice din Sălaj (colecțiile Szikszai, Wessélényi-Teleki, Aszodi și descoperiri izolate aflate în colecția Muzeului din Zalău)*, Cluj-Napoca, 2008.

Benkő 2002 – E. Benkő, *Erdély középkori harangjai és bronz keresztelőmedencéi*, Teleki László Alapitvány, Polis Könyvkiadó, Budapest-Kolozsvár, 2002.

Berciu 1941 – D. Berciu, „Asupra unor topoare de bronz din Transilvania", în: D. Berciu, *Însemnări arheologice*, București, 1941, p. 24-41.

Berciu 1942 – I. Berciu, „Depozitul de bronz dela Ighiel jud. Alba", *Apulum*, I, 1942, p. 24-38.

Bernjakovič 1960 – K. Bernjakovič, „Bronzezeitliche Hortfunde vom rechten Ufergebiet des Oberen Theisstales (Karpatoukraine USSR)", *Slovenská Archeológia*, VIII-2, 1960, p. 325-392.

Bóna 1958 – I. Bóna, „Chronologie der Hortfunde vom Koszider-Typus", *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, IX, 1958, p. 211-243.

Bóna 1975 – I. Bóna, *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.

Bóna 1992 – I. Bóna, „Bronzeguss und Metallbearbeitung bis zum Ende der Mittleren Bronzezeit", în: W. Meier-Arendt (ed.), *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss (Ausstellungskatalog)*, Frankfurt a. M., 1992, p. 48-65.

Borcoș *et alii* (eds.) 1984 – M. Borcoș, H. G. Kräutner, G. Udubașa, M. Săndulescu, S. Năsteseanu, C. Bițoianu (eds.), *Map of the Mineral Resourses*, 2nd edition, Institute of Geology and Geophysics, Bucharest, 1984.

Bunnefeld 2016 – J.-H. Bunnefeld, *Älterbronzezeitliche Vollgriffschwerter in Dänemark und Schleswig-Holstein. Studien zu Form, Verzierung, Technik und Funktion*, Teil I: Text und Katalog, Studien zur nordeuropäischen Bronzezeit 3, Mainz, 2016.

Catalogue Egger 1891 - *Catalogue of the important Collection of Bronze Arms & Implements, and Ornaments in Gold, Silver and Bronze, formed by the late Dr. S. Egger, of Vienna*, London, 1891.

David 2002 – W. David, *Studien zu Ornamentik und Datierung der bronzezeitlichen Depotfundgruppe Hajdúsámson-Apa-Ighiel-Zajta*, 1-2, Bibliotheca Musei Apulensis XVIII, Alba Iulia, 2002.

David 2003 – W. David, „Siebenbürgen, Maramureș und Bayern – Ein Beitrag zu bronzezeitlichen Fernkontakte", în: C. Kacsó (Hrsg.), *Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im Karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten. Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag Baia Mare 10.-13 Oktober 2001*, Bibliotheca Marmatia 2, Baia Mare, 2003, p. 119-149.

Dănilă 1976 - Șt. Dănilă, „Depozitul de bronzuri de la Visuia (com. Ariceștii de Cîmpie, jud. Bistrița-Năsăud)", *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 27, 1976, p. 61-75.

Emődi 2006 – I. Emődi, „Bronzleletek a homoródalmási Orbán Balász-barlangból", *Acta 2006*, II, 2006, p. 31-48.

Emődi 2007 – I. Emődi, „Observații privind proveniența staniului folosit în epoca bronzului", *Satu Mare. Studii și Comunicări, Seria Arheologie*, XXIII-XXIV/I, 2006-2007, p. 109-110.

Emődi 2011 – J. Emődi, „About the so- called „Hand Protectors" of the Bronze Age", în: S. Berecki, R. E. Németh, B. Rezi (eds.), *Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 8-10 October 2010*, Bibliotheca Musei Marisiensis Seria Archaeologica IV, Târgu Mureș, 2011, p. 185-188.

Fejér 2024 – E. Fejér, „Ein Hortfund aus der Koszider-Periode in Bükk Gebirge. Mittelbronzezeitliche Metallfunde von Dédestapolcsány-Verebce-bérc", *Archaeologiai Értesitő*, 149, 2024, p. 135-155.

Fetzer 1897 – J. F. Fetzer, „Szilágysági régiségekről", *Archaeologiai Értesitő*, XVII, 1897, p. 356-359.

Flontaș 2014 – A. Flontaș, „Die Schmuckdepots des späten 2. Jahrtausends v. Chr. in Rumänien (Karpatenbecken)", *Revista Bistriței*, XXVIII, 2014, p. 26-92.

Foltiny 1955 – St. Foltiny, *Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpatenbeckens*, Rudolf Habelt Verlag, Bonn, 1955.

Foltiny 1968 – S. Foltiny, „Einige spätbronzezeitliche Goldfunde aus Siebenbürgen im Naturhistorischen Museum", *Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien*, 72, 1968, p. 703-711.

Ghemiș 2017 – C. Ghemiș, „Inelul de aur aparținând Bronzului târziu descoperit la Betfia (jud. Bihor)", *Crisia*, LXVII, 2017, p. 43-50.

Goldenberg 1958 – S. Goldenberg, *Clujul în sec. XVI. Producția și schimbul de mărfuri*, Biblioteca Istorică IV, București, 1958.

Hachmann 1957 – R. Hachmann, *Die frühe Bronzezeit im westlichen Ostseegebiet und ihre mittel- und südeuropäischen Beziehungen. Chronologische Untersuchungen*, Beiheft zum Atlas der Urgeschichte 6, Flemmings Verlag, Hamburg, 1957.

Hampel 1880 - J. Hampel, „Magyarhoni régészeti leletek repertoriuma. Második közlemény", *Archaeologiai Közlemények*, XIII, 1880, p. 33-75.

Hampel 1881 – J. Hampel, „Marmarosmegyei aranylelet", *Archaeologiai Értesitő*, S.V., XIV, 1880 (1881), p. 29-32.

Hampel 1886 – J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban*, vol. I, Az Orsz. Rég. és Embertani Társulat Kiadványa, Budapest, 1886.

Hampel 1892 – J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban*, vol. II, Az Orsz. Rég. és Embertani Társulat Kiadványa, Budapest, 1892.

Hänsel 1968 – B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken*, Teil 1-2, Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer-Kulturraumes 7, Rudolf Habelt Verlag GMBH., Bonn, 1968.

Harding 1995 – A. Harding, *Die Schwerter im ehemaligen Jugoslawien*, Prähistorische Bronzefunde IV, 14, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1995.

Hellebrandt 1999 – M. B. Hellebrandt, „A mezőnyáradi bronzkincs", *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XXXVII, 1999, p. 139-166.

Holste 1953 – Fr. Holste, *Die bronzezeitlichen Vollgriffschwerter Bayerns*, Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, Band 4, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1953.

Jósa 1893 – A. Jósa, „A tisza-szent-mártoni bronzleletről", *Archaeologiai Értesitő*, XIII, 1893, p. 259-260.

Kacsó 1981 – C. Kacsó, „Date noi cu privire la tezaurul de aur de la Sarasău", *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 32, 1981, p. 371-381.

Kacsó 1987 – C. Kacsó, „Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und der Chronologie der Suciu de Sus-Kultur", *Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne*, N.S., XXXI, 1987, p. 51-75.

Kacsó 1995 – C. Kacsó, „Al patrulea depozit de bronzuri de la Sighetu Marmaţiei", *Revista Bistriţei*, IX, 1995, p. 5-48.

Kacsó 1996 – C. Kacsó, „Der Bronzefund von Crasna Vișeului", în: T. Kovács (Hrsg.), *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen. Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag*, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1996, p. 249-263.

Kacsó 1998 – C. Kacsó, „Das Depot von Satu Mare", *A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve*, XXIX-XL, (1997-1998) 1998, p. 11-31.

Kacsó 1999 – C. Kacsó, „Neue Daten zur ersten Phase der Suciu de Sus-Kultur", în: N. Boroffka, T. Soroceanu (Hrsg.), *Transsilvanica. Archäologische Untersuchungen zur älteren Geschichte des südöstlichen Mitteleuropa. Gedenkschrift für Kurt Horedt*, Internationale Archäologie Studia Honoraria 7, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf., p. 91-106.

Kacsó 2001 – C. Kacsó, „Zur chronologischen und kulturellen Stellung des Hügelgräberfeldes von Lăpuș", în: C. Kacsó (Hrsg.), *Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare, 7.-10. Oktober 1998*, Baia Mare, 2001, p. 231-278.

Kacsó 2004 – C. Kacsó, „Zu den Problemen der Suciu de Sus-Kultur in Siebenbürgen", în: J. Bátora, V. Furmánek, L. Veliačik (Hrsg.), *Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag*, Archaeologica Slovaca Monographiae Communicationes VI, Nitra, 2004, p. 327-340.

Kacsó 2005 – C. Kacsó, „Descoperiri arheologice pre- și protoistorice la Baia Mare", *Marmatia*, 8/1, 2005, p. 153-181.

Kacsó 2009 – C. Kacsó, „Descoperiri din epoca bronzului de la Sarasău", *Marmatia*, 9/1, 2009, p. 59-100.

Kacsó 2013 – C. Kacsó, „Descoperiri de metale din Bronzul timpuriu și mijlociu în Maramureș", *Studii în onoarea lui Tiberiu Bader la 75 de ani. Satu Mare Studii și Comunicări*, XXIX/1, 2013, p. 145-166.

Kacsó 2014 – C. Kacsó, „Date noi cu privire la tezaurul de aur din epoca bronzului de la Căuaș", în: R. Gindele (ed.), *Arheologie în context regional și european, Studii în onoarea lui Németi János la aniversarea a 75 de ani, Satu Mare Studii și Comunicări, Seria Arheologie*, XXX/I, 2014, p. 105-123.

Kacsó 2015 – C. Kacsó, *Repertoriul arheologic al județului Maramureș*, ediția II-a, revăzută și adăugită, vol. I-II, Baia Mare, 2015.

Kacsó 2017a – K. Kacsó, „A Budapesti Magyar Nemzeti Múzeum által megszerzett tárgyak. Piesele achiziționate de Muzeul Național Maghiar din Budapesta", în: S. Berecki, E. Horti, K. Kacsó, D. Nyulas, *Orosz Endre régészeti gyűjteménye. Colecția arheologică a lui Endre Orosz*, Catalogi Musei Marisiensis Series Archaeologica, III, Cluj-Napoca, 2017, p. 109-118.

Kacsó 2017b – C. Kacsó, *Descoperirile de bronzuri din Depresiunea Oașului. Cu specială privire asupra depozitului de la Bătarci. Bronze finds from the Oaș Depression. With special regard to the hoard from Bătarci*, Baia Mare, 2017.

Kacsó 2025 – C. Kacsó, „Descoperiri de metale din epoca bronzului în Depresiunea Baia Mare (I.)", *Apulum*, LXII/1, 2025, p. 63-69.

Kacsó *et alii* 2010 – C. Kacsó, D. Istvan, T. Minghiraș, „Mina Piticilor de la Chiuzbaia", *Revista Bistriței*, XXIV, 2010, p. 358-398.

Kacsó *et alii* 2011 - C. Kacsó, D. Istvan, T. Minghiraș, „Cercetări de arheologie montană la Baia Mare (I)", *Revista Bistriței*, XXV, 2011, p. 295-336.

Kacsó *et alii* 2016 - C. Kacsó, T. Minghiraș, T. Bâlea, „Cercetări de arheologie montană la Baia Mare (II)", în: D. Micle, A. Stavilă, C. Oprean, S. Forţiu (eds.), *Interdisciplinaritate în Arheologie şi Istorie. In honorem Adrian Bejan. Timişoara, 26 noiembrie 2016*, *Arheovest* IV_1, Szeged, 2016, p. 491-512.

Kemenczei 1991 – T. Kemenczei, *Die Schwerter in Ungarn II*, Prähistorische Bronzefunde IV, 9, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1991.

Kibbert 1980 – K. Kibbert, *Die Äxte und Beile im mittleren Westdeutschland I*, Prähistorische Bronzefunde IX, 10, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1980.

Kobal' 2000 – J. V. Kobal', *Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine)*, Prähistorische Bronzefunde XX, 4, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2000.

Kobal' 2019 – J. V. Kobal', „The Stefkowa hoard and its connections with the upper Tisa basin", în: M. S. Przybyła, K. Dzięgielewski (eds.), *Chasing Bronze Age rainbows. Studies on hoards and related phenomena in prehistoric Europe in honour of Wojciech Blajer*, *Prace Archeologiczne*, 69, Jagiellonian University, Institut Archaeology, Kraków, p. 177-186.

Krämer 1985 – W. Krämer, *Die Vollgriffschwerter in Österreich und der Schweiz*, Prähistorische Bronzefunde IV, 10, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1985.

Kroeger-Michel 1983 – E. Kroeger-Michel, *Les haches à disque du Bassin des Carpathes*, Paris, 1983.

László 2011 - P. S. László, „Erdély iparosodási tendenciái a történeti földrajz tükrében", în: *A magyar ipari és technológiai forradalom II* (ed. a II-a, lărgită), Nagyvárad, 2011.

Lomborg 1960 – E. Lomborg, „Donauländische Kulturbeziehungen und die relative Chronologie der frühen Nordischen Bronzezeit", *Acta Archaeologica København*, XXX, (1959) 1960, p. 51-146.

Makkay 1989 – J. Makkay, *The Tiszaszőlős treasure*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.

Marias 2005 – F. Marias, *Metalogeneza districtului minier Baia Mare. Model bazat pe sistemul hidrotermal Cavnic (Maramureş). Evaluări comparative cu alte sisteme epitermale din lume*, Baia Mare, 2005.

Mayer 1977 – E.-F. Mayer, *Die Äxte und Beile in Österreich*, Prähistorische Bronzefunde IX, 9, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1977.

Mozsolics 1950 – A. Mozsolics, *Der Goldfund von Velem-Szentvid. Ein Beitrag zur Metallkunst der älteren Hallstattzeit*, Praehistorica I, Prometheus Druck, Basel, 1950.

Mozsolics 1957 – A. Mozsolics, „Archäologische Beiträge zur Grossen Wanderung (Tafel XIX-XXVI)", *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, VIII, 1957, p. 119-156.

Mozsolics 1967 – A. Mozsolics, *Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson und Kosziderpadlás*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.

Mozsolics 1973 – A. Mozsolics, *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Forró und Ópályi*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.

Mozsolics 1976 – A. Mozsolics, „Ein Achtkantgriffschwert von Dunaújváros", *Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis*, XV, 1976, p. 9-23.

Mozsolics 1989 – A. Mozsolics, „Bronzezeitliche Goldohringe von Dobrovitza", *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, CXVIII/CXIX, 1989, p. 163-174.

Nagy 2016 – M. L. Nagy, „Késő bronzkori karperecdepók Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből", *A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve*, LVIII, 2016, p. 13-49.

Nat, Ene 2008 – A. Nat, A. Ene, „Analiza aurului în nisipuri aluvionare prin activare cu neutroni rapizi", *Buletinul AGIR*, 3/2008, iulie-septembrie, p. 37-40.

Nestor 1933 – J. (I.) Nestor, „Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien", *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 22, 1932 (1933), p. 11-181.

Nestor 1938 – J. (I.) Nestor, „Die verzierten Streitäxte mit Nackenscheibe aus Westrumänien", în: E. Sprockhoff (Hrsg.), *Marburger Studien Gero Merhart von Bernegg gewidmet*, Darmstadt, 1938, p. 178-192.

Nichtean, Jianu 2004 – C. Nichitean, C. M. Jianu, „Din istoria extragerii aurului aluvionar", *Sargetia. Acta Musei Devensis*, XXXII, 2004, p. 85-119.

Nistor, Vulpe 1970 – Fr. Nistor, A. Vulpe, „Depozitul de brățări de bronz de la Vadul-Izei", *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, 21, 1970, p. 623-631.

Novotná 1959 – M. Novotná, „Poklad bronzov z Vyšnej Hutky a sekeromlaty s kotóčovitý tylom na Slovensku", *Pámatky Archeologické*, L, 1959, p. 1-15.

Novotná 1970 – M. Novotná, *Die Äxte und Beile in der Slowakei*, Prähistorische Bronzefunde IX, 3, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1970.

Novotná 1989 – M. Novotná, „Jungbronzezeitliche Goldfunde aus der Slowakei", *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, CXVIII/CXIX, 1989, p. 175-180.

Novotná 2014 – M. Novotná, *Die Vollgriffschwerter in der Slowakei*, Prähistorische Bronzefunde IV, 18, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2014.

Oanța-Marghitu, Oanța-Marghitu 2013 – R. Oanța-Marghitu, S. Oanța-Marghitu, „Tezaurul de la Moigrad, com. Mirșid, județul Sălaj", în: R. Oanța-Marghitu (ed.), *Aurul și Argintul Antic al României. Catalog de expoziție*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 2013, p. 179-181.

Ordentlich 1971 – I. Ordentlich, „Aria de răspîndire a culturii Otomani de pe teritoriul României", *Marmatia*, II, 1971, p. 19-35.

Pap 1975 – Fr. Pap, „Comerțul transilvănean al Clujului din prima jumătate a sec. XVII în registrele vamale II", *Acta Musei Napocensis*, XII, 1975, p. 237-250.

Pap 1976 – Fr. Pap, „Comerțul Clujului cu Cracovia în registrele vamale din prima jumătate a sec. XVII", *Acta Musei Napocensis*, XIII, 1976, p. 351-371.

Pastor 1958 – J. Pastor, „Sídliskový výskum na Somotorskej hore r. 1955", *Slovenská Archeológia*, VI-2, 1958, p. 314-346.

Pászthory, Mayer 1998 – K. Pászthory, E.-F. Mayer, *Die Äxte und Beile in Bayern*, Prähistorische Bronzefunde IX, 20, Franz Stein Verlag, Stuttgart, 1998.

Paulík 1965 – J. Paulík, „Súpis medených a bronzových predmetov v Okresnom vlastivednom múzeu v Rimavskej Sobote", *Študijné Zvesti AÚSAV*, 15, 1965, p. 33-106.

Pernicka *et alii* 2016 – E. Pernicka, B. Nessel, M. Mehofer, W. Safta, „Lead Isotope Analyses of Metal Objects from Apa Hoard and Other Early and Middle Bronze Age Items from Romania", *Archaeologia Austriaca*, 100, 2016, p. 57-86.

Petrescu-Dîmbovița 1977 – M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977.

Petrescu-Dîmbovița 1998 – M. Petrescu-Dîmbovița, *Der Arm- und Beinschmuck in Rumänien*, Prähistorische Bronzefunde X, 4, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1998.

Pink 1928 – K. Pink, „Goldstabringe aus Dakien", *Numismatische Zeitschrift*, 21, 1928, p. 1-11.

Pollak 1986 – M. Pollak, „Flußfunde aus der Donau bei Grein und der oberösterreichischen Zuflüssen der Donau", *Archaeologia Austriaca*, 70, 1986, p. 1-85.

Pop 2026 – D. Pop, „Cercetările arheologice de la Suciu de Sus, punctul Vârcioroabe și Curtuiușu Mare, punctul Dealul Curmăturii", https://www.facebook.com/

Popa 2023 - C. I. Popa, „The Bronze Axe from Mihalț (Romania) and Some Problems Related to Hybrid „Larga" Typ Axes", *Journal of Ancient History and Archaeology*, 10. 4, 2023, p. 86-113.

Popescu 1941 – D. Popescu, „Dépôt de bronzes de Apa (Nord-Ouest de la Transylvanie", *Dacia. Recherches ét Découvertes Archéologiques en Roumanie*, VII-VIII, (1937-1940) 1941, p. 119-125.

Popescu 1944 – D. Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, Biblioteca Muzeului Național de Antichități din București, II, București, 1944.

Popescu 1962 – D. Popescu, „Zu einigen bronzezeitlichen Hortfunden aus Transsilvanien", *Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne*, N.S., VI, 1962, p. 429-441.

Popescu 1963 – D. Popescu, „Über die bronzezeitlichen Streitäxte mit Nackenscheibe", *Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne*, N.S., VII, 1963, p. 91-114.

Popescu, Rusu 1966 – D. Popescu, M. Rusu, *Dépôts de l'âge du bronze moyen*, *Inventaria Archaeologica. Corpus des Ensembles Archéologiques, Roumanie*, Fascicule 1, Bucarest, 1966.

Prodan, Goldenberg 1964 – Acad. D. Prodan, S. Goldenberg, „Inventarele din 1553 și 1556 ale minelor și monetăriei din Baia Mare", *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, VII, 1964, p. 117-145.

Prohászka 2016 – P. Prohászka, „Neue Erkenntnisse zur Entdeckungsgeschichte des urnenfelderzeitlichen Hortfunden „Moigrad I", *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 48, 2016, p. 1-7.

Pulszky 1897 – F. Pulszky, *Magyarország archaeologiája*, Első kötet, A Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1897.

von Quillfeldt 1995 – I. von Quillfeldt, *Die Vollgriffschwerter in Süddeutschland*, Prähistorische Bronzefunde IV, 11, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1995.

Rădulescu, Dimitrescu 1966 - D. Rădulescu, R. Dimitrescu, *Mineralogia topografică a României*, Bucureşti, 1966.

Říhovský 2000 – J. Říhovský, *Die bronzezeitlichen Vollgriffschwerter in Mähren*, Pravěk Supplementum 7, Brno, 2000.

Rittershoffer 1983 – K.-F. Rittershoffer, „Der Hortfund von Bühl und seine Beziehungen", *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 64, 1983, p. 139-415.

Rómer 1868 – F. Rómer, „Magyar régészeti krónika", *Archeologiai Közlemények*, VII, p. 76-78, 181-198.

Roska 1939 – Dr. M. Roska, *Szatmár vármegye multja a legrégibb időktől a honfoglalásig*, extras din S. Fábián (red.), *Magyar Városok és Vármegyék Monografiája*, vol. XXVIII, 1939.

Roska 1942 – M. Roska, *Erdély régészeti repertóriuma. I. Őskor*, Nagy Jenő és fia Könyvnyomdája, Kolozsvár, 1942.

Rusu 1972 – M. Rusu, „Considerații asupra metalurgiei aurului din Transilvania în Bronz D și Hallstatt A", *Acta Musei Napocensis*, IX, 1972, p. 29-63.

Sarmași 2026 – V. Sarmași, „Curtuiușu Mare – Maramureș - o nouă pagină de istorie", https://www.facebook.com/vladsarmasi

Schumacher-Matthäus 1985 – G. Schumacher-Matthäus, *Studien zu bronzezeitlichen Schmucktrachten im Karpatenbecken. Ein Beitrag zur Deutung der Hortfunde im Karpatenbecken*, Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte, 6, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1985.

Sicherl 2016 – B. Sicherl, „Zu Fragen von Schwertproduktion und –Distribution anhand des Fallbeispiels der Riegseeschwerter", în: U. L. Dietz, A. Jockenhövel (Hrsg.), *50 Jahre „Prähistorische Bronzefunde". Bilanz und Perspektiven. Beiträge zum internationalen Kolloquium vom 24. bis 26. September 2014 in Mainz*, Prähistorische Bronzefunde XX, 14, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2016, p. 311-344.

Soroceanu 2012a – T. Soroceanu, „Restitutiones bibliographicae et archaeologicae ad res praehistoricas pertinentes. II. Colecția dr. Samuel Egger din Viena", *Marmatia Arheologie*, 10/1, 2012, p. 53-108.

Soroceanu 2012b – T. Soroceanu, *Die Kupfer- und Bronzedepots der frühen und mittleren Bronzezeit in Rumänien. Ein Vorlage. Depozitele de cupru şi bronz din România. Epoca timpurie şi mijlocie a bronzului*, Archaeologia Romanica V, Cluj-Napoca, Bistrița, 2012.

Stockhammer 2004 – Ph. Stockhammer, *Zur Chronologie, Verbreitung und Interpretation urnenfelderzeitlichen Vollgriffschwerter*, Tübinger Texte. Materialien zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie, 5, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf., 2004.

Száraz 1891 – A. Száraz, „Az Egger-féle régiséggyűjtemény", *Archaeologiai Értesitő*, XI, 1891, p. 320-330.

Tarbay 2015 – J. G. Tarbay, „The Central-European „spiral arm-guard". Notes of the Bronze Age asymmetrical arm- and anklets", *Communicationes Archaeologicae Hungariae 2014*, Magyar Nemzeti Múzeum, 2015, p. 71-106.

Tarbay 2017 – J. G. Tarbay, „The Late Bronze Age Hoard from Oltárc Márki Hill. Analysis of prehistoric manipulations, selective fragmentation and not-ritual violence", *Zalai Múzeum*, 23, 2017, p. 73-137.

Tarbay 2022 - J. G. Tarbay, „A Late Bronze Age „Hoard" and Metal Stray Finds from Tiszalök-Rázompuszta (Szabolcs-Szatmár-Bereg County, Hungary). Artefacts from the Protected Private Collection of László Teleki", *Dissertationes Archaeologicae*, 3. 10, 2022, p. 63-99.

Točik 1978, 1981 – A. Točik, *Nitriansky Hrádok—Zámeček. Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Maďarovce-Kultur*, Materialia Archaeologica Slovaca, III, Nitra, 1978, 1981, I/1, 2 (text), II (planșe).

Uenze 2002 – H. P. Uenze, *Eine neue Nackenscheibenaxt aus Südbayern*, în: K. Kuzmová, K. Pieta, J. Rajtár (Hrsg.), *Zwischen Rom und Barbaricum. Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag*, Archaeologica Slovaca Monographiae Communicationes, V, Nitra, 2002, p. 425-428.

Vámszer (red. șef) 1997 – M. Vámszer (red. șef), *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár (Megy-Op)*, IX. Kötet, Akadémiai Kiadó, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár-Budapest, 1997.

Veliačik 2017 – L. Veliačik, „Depot náramkov v Nitranskych Sučian, okr. Prievidza", în: *Sedem decénií Petra Romsauera*, Studia Historica Nitriesia 2017/21, Nitra, p. 495-505.

Vulpe 1970 – A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien I*, Prähistorische Bronzefunde IX, 2, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1970.

Vulpe 1975 – A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien II*, Prähistorische Bronzefunde IX, 5, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1975.

Vulpe 1978 – A. Vulpe, „Recenzie la Günter Wegner, Die vorgeschichtlichen Flußfunde aus dem Main und aus dem Rhein bei Mainz", *Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne*, N.S., XXII, 1978, p. 371-372.

Vulpe 2020 – A. Vulpe, *Protoistoria României*, ediție îngrijită de R. Băjenaru, București, 2020.

Vulpe, Lazăr 1997 – A. Vulpe, V. Lazăr, „Die Nackenscheibenaxt von Bogata in Mittelsiebenbürgen (Rumänien)", în: C. Becker, M.-L. Dunkelmann, C. Metzner-Nebelsick, H. Peter-Röcher, M. Roeder, B. Teržan (eds.), *Χρόνος. Beiträge zur prähistorischen Archäologie Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel*, Internationale Archäologie Seria honoraria 1, Verlag Marie Leidorf GmbH, Espelkamp, p. 303-311.

Vulpe, Lazăr 2003 – A. Vulpe, V. Lazăr, „Toporul de luptă de bronz de la Bogata de Mureș", *Marmatia*, 7/1, 2003, p. 43-56.

Werner 1950 – J. Werner, „Mykenae – Siebenbürgen – Skandinavien", *Atti Congresse internazionale mediterranea*, Firenze, Napoli, Roma, 1950, p. 293-308.

Winiker 2015 – J. Winiker, *Die Vollgrifschwerter in Böhmen*, Prähistorische Bronzefunde IV, 19, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2015.

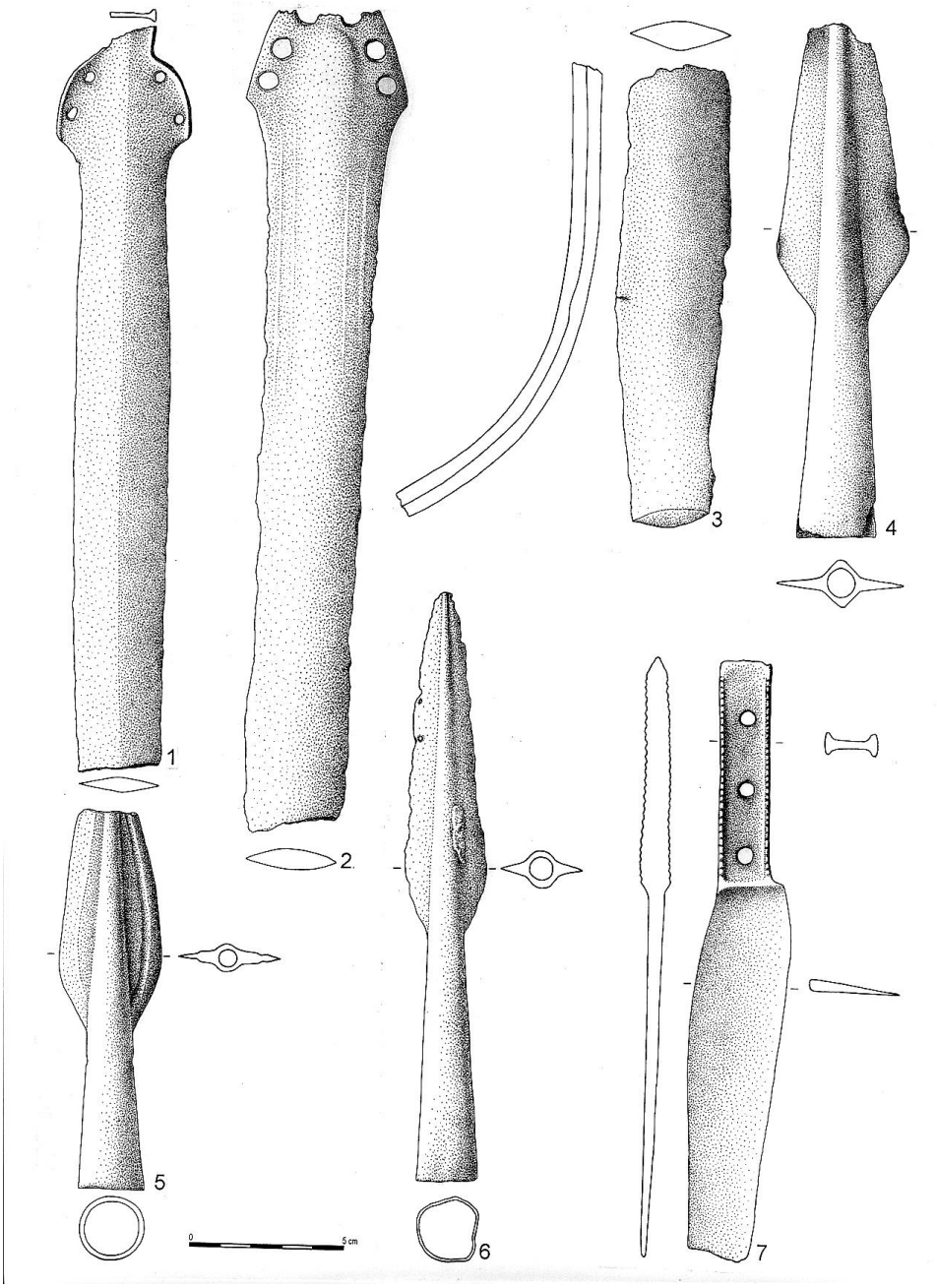

Fig. 1. Baia Mare. Piese din așa-numitul „depozit din împrejurimile orașului” (după Kacsó 2005).

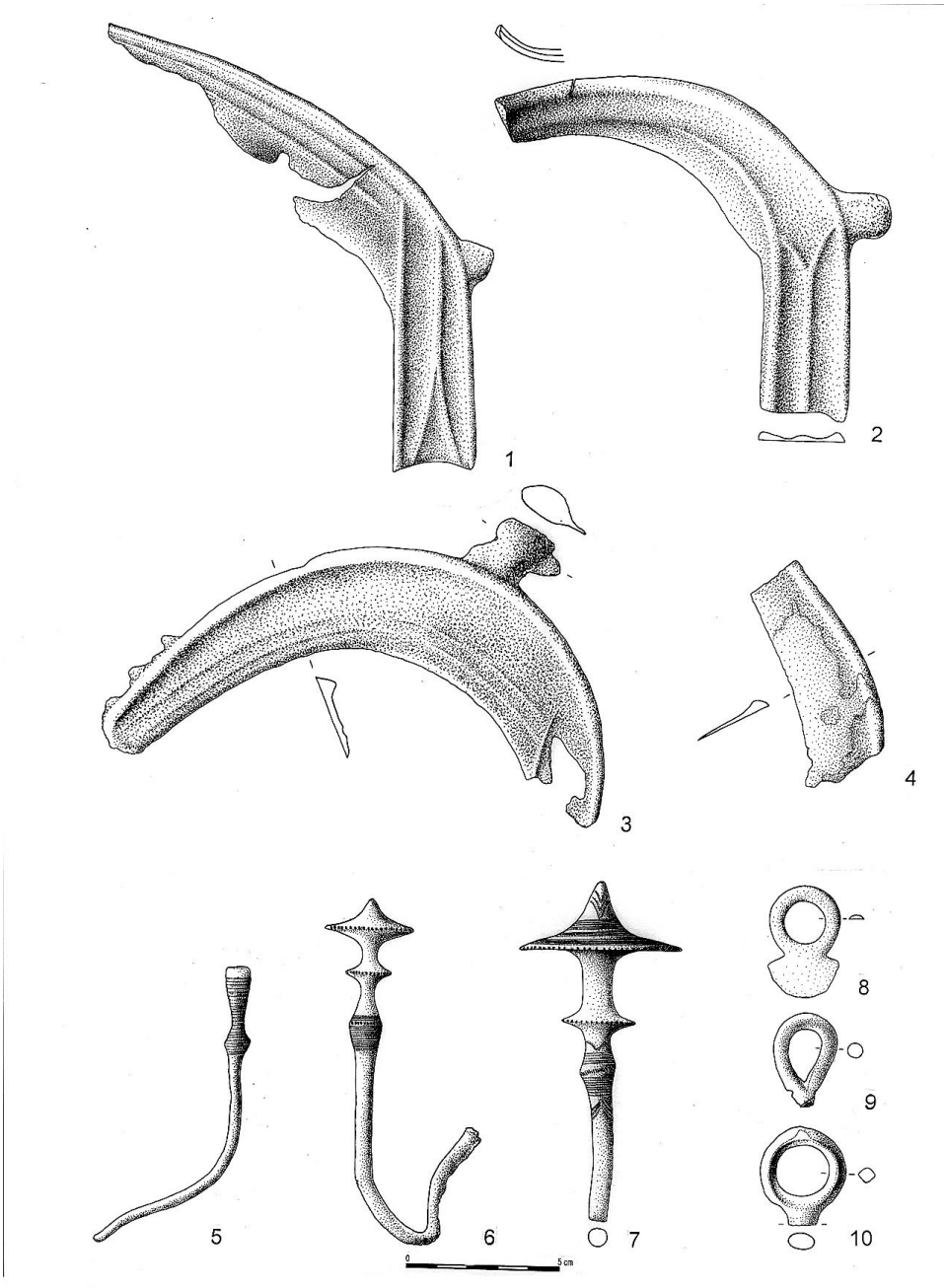

Fig. 2. Baia Mare. Piese din așa-numitul „depozit din împrejurimile orașului” (după Kacsó 2005).

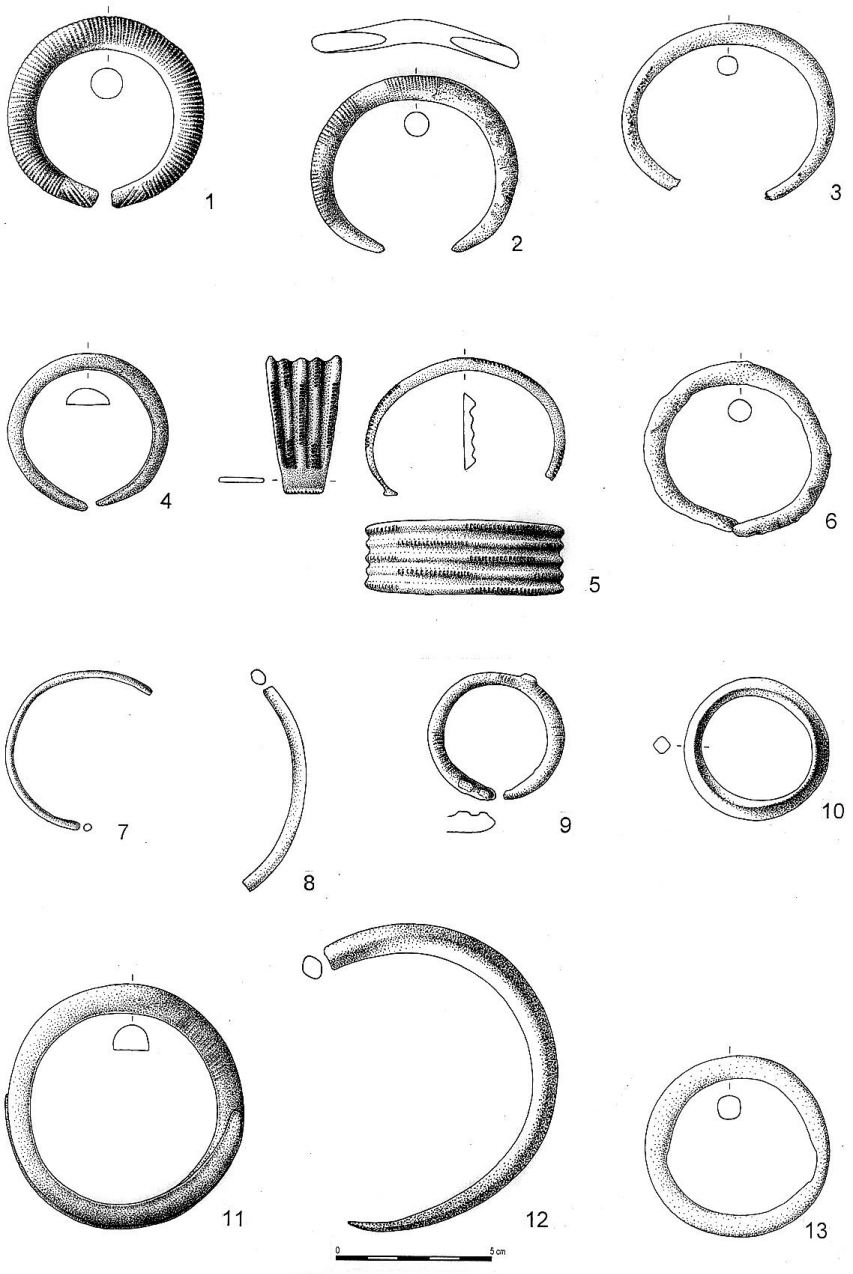

Fig. 3. Baia Mare. Piese din așa-numitul „depozit din împrejurimile orașului” (după Kacsó 2005).

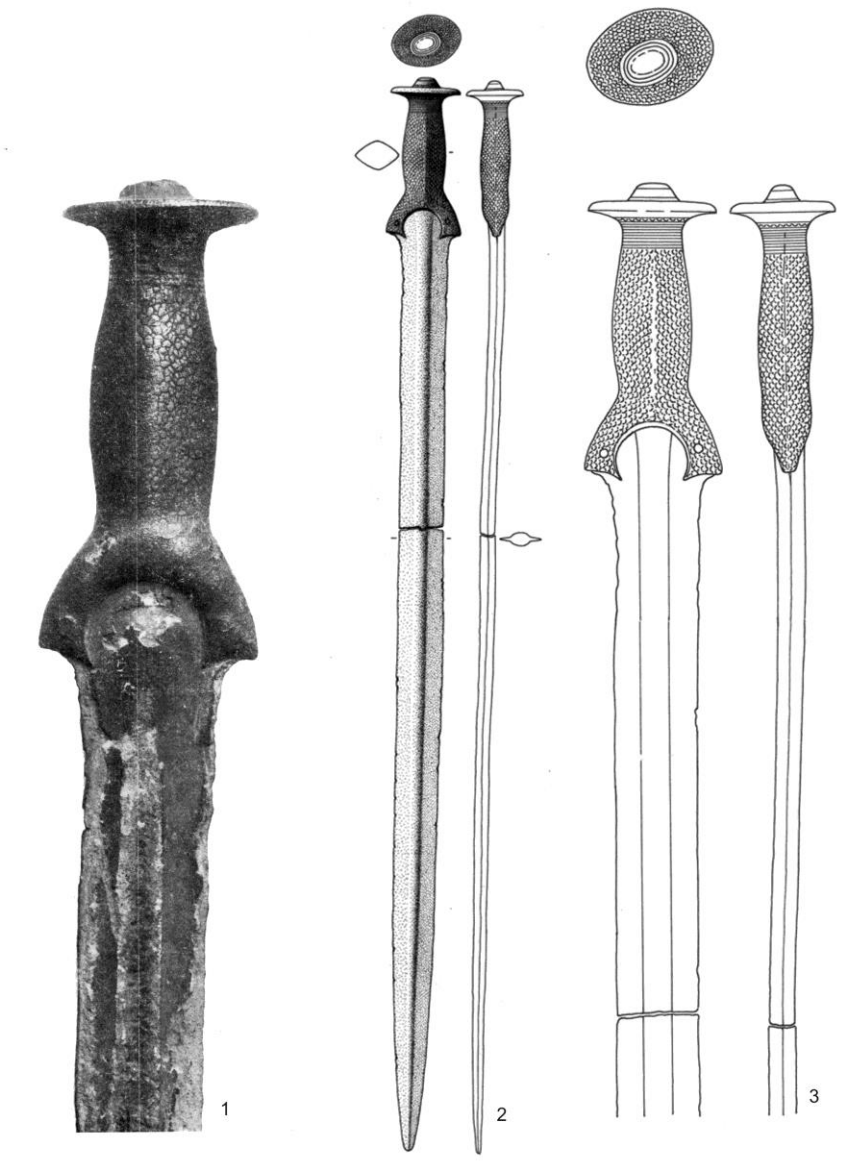

Fig. 4. Spada de bronz de la Iadăra. 1. Foto (după Mozsolics 1976). 2-3. Desene (după Bader 1991).